

The Well as a Place of Individual and Spiritual Development in Rumi's Work

Mevlana'da Bireysel Olgunlaşma Mekâni olarak Kuyu

Ahmet İÇLİ¹

E. mail: ahmet.icli@batman.edu.tr

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6338-713X>

DOI: <https://doi.org/10.32955/neuram2023-12-8.ch2>

Abstract:

The well, as both a natural formation and an artificial production, is one of the essential objects with which human beings communicate. It is a source that meets the nutritional and drinking activities, one of the basic needs of some living creatures and humans. In addition, the role of wells for irrigation purposes is significant in agriculture and animal husbandry, especially in food production. It is sometimes seen that the term well is used for pits and deep places where there is no water. Although the sound and letter values of the well are different in languages of the world, their meaning and function(s) are the same. In linguistic expressions, in addition to its primary function(s), the well can be a symbol for a different event(s) and phenomena, as is the case with every word, due to the communication it establishes with signs in the language. This issue may vary depending on geographical features, religious beliefs, and cultural, individual, and social factors. Like many objects, the well can be considered a universal/common object/symbol as it expresses the standard/same meaning for humanity. In this context, the well is one of the universal language systems. Using the well as an image/symbol in mythological narratives, fairy tales, epics, Mathnawi's, stories and novels, songs/folk songs, ghazals, and even the smallest linguistic/poetic unit is possible. The well can be seen in different functions in each narrative. It is also essential in spiritual, and individual development, rebirth, initiation, and self-finding/quest. This study will examine the reflections of the well in Mevlana as a place and stage of individual development for humans.

Keywords: Well, Place, initiation, individual development, Rumi

¹ Prof. Dr., Batman Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Batman- TÜRKİYE

Özet:

Kuyu hem doğal bir oluşum hem de yapay bir üretim olarak, insanoğlunun iletişimde olduğu önemli unsurlardan biridir. Kimi canlıların ve insanların temel ihtiyaçlarından biri olan beslenmenin içme faaliyetini karşılayan bir kaynak mahiyetindedir. Ayrıca, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde özellikle de gıda üretiminde sulama amaçlı olarak, kuyunun rolü büyüktür. Kimi zaman içinde su olmayan çukur ve derin mekânlar için de kuyu tabirinin kullanıldığı görülür. Kuyunun, farklı dillerde ses ve harf değerleri farklı olsa da anlam ve işlev (ler)inin aynı olduğu görülür. Dilsel ifadelerde, temel işlev (ler)inin yanında, her kelimede olduğu/olabileceği gibi, dildeki göstergelerle kurduğu iletişim kaynaklı, kuyunun da farklı olay (lar)a ve olgulara simge değer olması mümkündür. Bu husus, coğrafi özelliklere, dinî inançlara, kültürel, bireysel ve toplumsal unsurlara göre değişkenlik gösterebilir. Kuyu, birçok nesne gibi, insanlık için ortak/aynı anlamı ifade etmesiyle evrensel/ortak bir nesne/simge olarak düşünülebilir. Bu çerçevede kuyunun evrensel dilin dizgelerinden biri olduğu söylenebilir. Mitolojik anlatılardan masallara, destanlardan mesnevilere, hikâye ve romanlara, şarkılardan/türkülerden gazellere, hatta en küçük dilsel/şiiirsel birime kadar, kuyunun bir imge/simge/sembol olarak kullanılması mümkündür. Her anlatıda, farklı işlevlerde görülebilen kuyunun; manevi olgunlaşma, bireysel gelişim, yeniden doğuş, erginleşme ve kendini bulma/arayış yolculuğunda önemli bir aşama olarak da telakki edildiği görülür. Bu çalışmada, kuyunun insan için olgunlaşma mekânı ve aşaması olarak Mevlana'daki yansımaları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kuyu, Mekân, erginleşme, bireysel olgunlaşma, Mevlâna

Giriş:

Kuyu, yeryüzü macerasının başladığı günden bugüne, farklı işlevlerde görülen doğal ve/veya yapay bir oluşumdur. Kuyu, yeryüzünün dış kabuğunun altında, içinde su bulunan çukur veya kazı olarak da nitelendirilebilir. İçinde su olmayan derin çukurlar veya insanlar tarafından kazılan yapılar da söz konusudur. Suyu kurumuş kuyular olabileceği gibi, derin kazılmış ve farklı amaçlarla özellikle depolama amaçlı kullanılan kuyuların varlığı da söz konusudur. Suyu olmayan doğal çukurlar da kuyu olarak değerlendirilebilir. Bu çukurlar kimi zaman birer sığınak veya zindan işlevi görebilirler.

Temel beslenme ve su içme ihtiyaçlarının yanı sıra üretim ve gelişim hususunda kuyunun değişik etkileri söz konusudur. Kuyu, içinde su barındıran bir mekân olarak telakki edilebilir. Kimi zaman doğal kimi zaman da insan

etmeniyle oluşan ya da oluşturulan kuyu, insanlığın büyük adımlar atmasına yol açan bir medeniyet ve ortak yaşam unsurudur ki, bu bağlamda kuyu, tarım devrimi ve yerleşik hayata geçişin bir aşaması olarak da düşünülebilir. Bununla birlikte insanlığın birçok yönden gelişmesine katkı sunan kuyu, özellikle yaşam için önemli ve gerekli olan içme, en nihayetinde beslenme ihtiyacını kontrol altında tutmanın bir görüntüsüdür. Bu durumda su ve kuyu, ortak bir hususu barındıran mekân özelliğine bürünür. Bu husus, yaşam ile özdeşleşir. Yaşam da devamlılık arz ettiği için, kuyu ve su, yaşamın bir diğer yansıması olarak değerlendirilebilir.

Dünya üzerinde konuşulan her bir dilde farklı çizimler, resimler, sesler ve harflerle varlığını sürdüren kuyu, insanoğlunun duygu ve düşüncelerinin tercümanı olarak birer simge, sembol, imge, motif bağlamında değerlendirilebilir. Bu husus, dilin bildirişim unsuru ile birebir ilişkilidir. Göstergibilim sınırları içinde kuyu, göstereni ve gösterileni; bir şekilde iletişimin tamamlanmasını imler. Benzeyen ve benzetilen ilişkisi bir yönüyle metaforik anlatımı barındırır. Bu durumda kuyu kimi zaman benzetilen kimi zaman da benzeyen bir unsur olarak, teşbihin/analojinin/benzeşimin sınırları içinde değerlendirilebilir. Yine kuyunun kolektif bilinç dışında ya da bilinçaltında neye simge değer olabileceğinin sorgulanması, arketipsel sembolizmin sınırları içinde değerlendirmesini gerektirir. Bununla birlikte, hem bireysel olgunlaşma ve gelişme çerçevesinde; tasavvuf, mistisizm ve dinler gibi deneyimler için birer simge değer olarak düşünülebilir. Kuyu, bir dil malzemesi ve ürünü olarak, farklı deneyim ve tecrübeler için birçok gerçek anlam, yan anlam, mecaz anlam gibi sözcük anlamı ekseninde değerlendirilebilir. Bu durumda, kuyu bir kelime olarak iletişimde olduğu cümlelerin bağlamı çerçevesinde, gönderen ve alıcı arasındaki mesaj olarak farklı duyguların ve düşüncelerin aktarımına simge değer olabilir.

Bilindiği üzere dil, bildirişimi/iletişimi sağlayan işaretler ve göstergeler sistemidir/dizgesidir. Dil, bu bağlamıyla sesler, işaretler, kodlar bütünü olarak değerlendirilebilir. Her bir kod ile oluşan kelimeler de iletişimi sağlayan temel dizilerden biridir. Bildirişimi diğer bir ifadeyle iletişimi sağlayan göstergeler, sadece konuşma bağlamında sözsöz olarak düşünülmez. Özellikle harflerin birer sembol ve kod olması, dilin kendi içinde yazın ve çizim sanatı olan resmi de kapsadığını da imler. Bu bağlamda, bildirişimin sınırlarını genişletmek mümkündür. Son tahlilde dil; duyguların, düşüncelerin, hayallerin ve ulaştırılması gereken mesajların bir noktadan, bir dilden, ruhtan, zihinden bir diğerine iletilmesi sürecini kapsar.

Dildeki her kelimenin olduğu gibi kuyunun da kendi içinde bir sözlüksel alanı vardır. Bu alan, toplumlara ve şahıslara göre değişebilmektedir. Kuyu ve su ile anılan tüm unsurlar bu alanın oluşmasına katkı sağlar. Böylece bir şekilde, adı değişik dillerde ve medeniyetlerde farklı olsa da “kuyu” kavram alanını

oluşturur. Kuyu ile ilintili diğer kavramların oluşumu aktaran/gönderen unsurun imgelem gücü ile eşdeğerdir.

Dilin faaliyet alanından biri olan edebiyat (özelde şiir), temelde ses unsurları ve harf değerlerinin oluşturduğu kelimelerin anlam sapsmaları ile yeni anlamlara kapı aralaması ve imgelem faaliyeti ile diğer dilsel faaliyetlerden ayrılır. Kavram alanının ya da sözlüksel alanın oluşumu için şu değerlendirmeler yapılabilir:

Şiir, kelimelerin anlam sapsmaları üzerine kurulu bir iletişim aracı olarak düşünülebilir. Şiir dilindeki anlam sapsmaları, imge oluşumuna katkı sağlayan önemli hususlardandır. Anlamsal sapsmalar başta olmak üzere, kullanım alanı bulan kelimelerin kendine has bir geçmişi, seyri, arka plânı, kültürel çevresi ve altyapısı vardır. Bu altyapı ve gelişim süreci kelimelerin anlam kavram (dil) ve sözlüksel alanlarının oluşumuna katkı sunar. Yeryüzü macerasında, insanoğlunun önce bireysel olarak başlayan sonraları en yakın kişi ve toplumlar ile insanlık adına iletişimlerini belirleyen husus söylemleri olmuştur. İnsanlar, başta yaratıcı güç olmak üzere, nesne ve canlılarla kurmaya çalıştıkları ve kurdukları iletişimin ilk örnekleri olan arketipsel sembolizm öncülünde, birçok sembolle bu iletişimi görünür hale getirmişlerdir. Farklı ifade araçlarında hayat bulan bu iletişim, kendini tanıma, tanıma, anlama, anlatma çabasının bir görüntüsüdür. Bu sayede insanoğlu tarafından yaşamı adlandırma, anlamlandırma, anlamlı kılma ve kendini yaşam içinde konumlandırma yoluna girilmiştir (İçli 2023, s. 1).

Edebiyatı diğer dilsel ifadelerden ayıran en önemli özelliği, duygu ve düşüncelerin türlü türlü nesne ve kavramlarla benzerlik ilişkisinin kurulması ve entrika kurgusudur. Kimi zaman bir durumun hikâye olarak aktarımı olarak görülmesi mümkündür. Olayların gelişimi, bağlantısı ve devamlılığı, kurguya motif eklemekle sağlanabilir. Kuyunun da bir motif olarak anlatımdaki ilişkiyi sağlamak için bir olay ve hayal unsuru ile metaforik yapısına uygun bir dille sunulması mümkündür. Bu hususta örnekler, her medeniyet ve kültüre göre değişkenlik arz etmektedir. Ancak her toplumda görülebilen motifler, anlatımlar, benzetmeler, metaforlar, simgeler ve imgeler ekseninde kuyunun kendi içinde bir kavram alanı oluşturduğundan bahsedilebilir.

Türk ve dünya anlatı geleneğinde, masalların, mitolojik anlatıların, efsanelerin, hikâye ve romanların, türkülerin ve şiirlerin birçoğunda kuyu s/imgesini ve motifini görmek mümkündür. Kuyunun yer altını imlemesi; gizil güçlere, karanlık düşüncelere, korkulan duygulara atıf yapılması kadar, yükselmenin bir merhalesi ekseninde imgesel bir mekân olarak düşünülmesine yardımcı olur. İçinde su olması, yaşam ve hayat kaynağının bir göstereni olmasını düşündürebilir. Maddi ve fiziksel yaşam için besin

maddesini barındırması yönüyle kuyu, manevi ihtiyaçlar noktasında da birer simge ve örnek olarak sunulabilmiştir. Kuyu ile ilintili şahısların varlığı, metaforik anlatım ekseninde bir benzeyen ve benzetilen imgelemi ile sunulması mümkündür. Yapay veya doğal olup, içinde su olsun olmasın kimi kuyuların birer sığınak ya da zindan olarak düşünülmesi, insanın manevi yaşamı için de bir kurtuluş mekânı ya da zindan olmasına kapı aralayabilir. Ayrıca cezalandırmak için kuyuya atılan kişilerin varlığı da mümkündür. Kimi zaman da kuyunun bireyler için bir eşik ve karar anı olarak değerlendirilmesi söz konusu olabilir. Yani kendini bulma macerasına atılma ya da vaz geçme belki de geri çekilme bu kararlardan biridir. Kuyunun mekânsal olarak kişinin olgunlaşmasına manevi bir katkı sağlayacağı hem ilintili kişiler hem de arketipsel ve sembolik anlatımlarla daha da belirginleşebilir. Kuyu, barındırdığı su hususunda annenin karnına benzetilebilir. Bu durumda insanın dünya hayatında kuyu gibi bir mekânla iletişimi yeniden olgunlaşması için bir merhale olarak telakki edilebilir. Kuyu ile ilişkilendirilebilen âlet ve edevattan biri olan su kovağını kuyuya atıp içindeki suyu dışarı çekmeye yarayan ve ip/halatın da annenin karnındaki kordona benzetilmesi mümkündür. Bu anlam örüntüleriyle kuyunun bir yeniden doğuş mekânı olarak düşünülmesi arketipsel sembolizmde görülür. Mitolojik anlatılardan hikâyelere, birçok anlatıda bu örnekleri görmek mümkündür. Hatta Yusuf Peygamber'in kuyu ile olan münasebeti onun en olumsuz şartlardan en yüce makamlara çıkmasının bir simge değeri olarak telakki edilmektedir. Böylece her insanın yükselmesinin bir kuyu macerasını yaşaması gibi metaforik anlatımından bahsedilebilir. Nihayetinde başta masallar olmak üzere, edebî metinlerde (mesnevilerde, mitolojik anlatılarda vb.) kuyu deneyimi, aşılması gereken bir merhale ve aşama olarak bireyin kahramanlık ve kendilik yolculuğunun bir uğrak alanı olarak değerlendirilmiştir. Bu ve benzeri anlam örüntülerinde ve imgelemlerde erginleşme mekânı olarak kuyunun eğiticilik rolüne büründüğü söylenebilir.

Araştırma yöntem ve metodu:

Mevlana'nın *Mesnevi* adıyla ünlene eseri, mesel olarak da nitelendirilen bir dizi küçük hikâyeyi barındırmaktadır. Bir kısmı hayvan örnekleme olup fabl olarak da düşünülebilen bu hikâyelerde kuyu ile bağlantılı teşbih ve mecaz öğelerini, istiareli ve metaforik anlatımları görmek mümkündür. Aynı şekilde *Divan-ı Kebir*'deki şiiirlerde kuyu sembolizmi ve kuyu ile anlatılan birçok olay ve olgu çerçevesinde, kurulan benzeşim öğeleri vardır. Kuyu ile ilintili olarak su ve kuyudaki suyu çıkarmaya yarayan halat/ip, kova, dolap, çark, çıkıçık gibi kelimeler, duygu ve düşüncelerin aktarımında rol alan sembolik (metaforik) unsurlar olarak görülür. Tabi bu kuyunun olmazsa olmazı insandır. Kuyu insanın hayatını, olgunlaşmasını ve içsel dönüşümünü açıklayan metaforik anlatımlarla sunulur. *Mesnevi*'de; mesel türündeki her bir metaforik, alegorik ve/veya sembolik anlatım insan bağıntısıyla düşünülür. Aynı şekilde *Divan-ı*

Kebir'deki kuyu ve kavram alanı ile ilintili olan her sembolle insanın, bireysel gelişiminin ve olgunlaşmasının metaforik bir dille sunulduğu görülür.

Mekânın kişiler için oluşturuca özelliğinden bahsedilebilir. Bu da kişinin mekânlaşması, ya da mekânın kişileşmesi anlamını taşır. Kuyu ve zindan denince Yusuf Peygamber'in, Mısır ve Nil denince Musa Peygamber'in, kulübe denince de Yakup Peygamber'in adının akla gelmesi bunlara verilecek örneklerden bazılarıdır. Mekân ile kişi arasındaki oluşturuca özellik kimi zaman arketip olarak ortaya çıkabilir. Arketipler, birer imge olarak da düşünülebilir. İmgenin varlığı bir olaya ya da ilk örneğe belki de ilk olguya bağlanır. Bu durumda bir benzetme, hatırlatma ve ilişki kurma üzerinden anlam örüntüsü oluşabilir. Bu anlam ilişkisi üzerinden metaforlar oluşur. Metaforların kullanılması ile de olay ve algılar görünür ve tanınır hale gelir.

Mevlâna'nın *Divan'ında* ve *Mesnevi'sinde*, kuyu imgesinin farklı benzeşim unsurlarıyla sunulduğu bilinmektedir. Kimi zaman arketip olarak ilk örnekleme, kimi zaman algısal kimi zaman benzetme unsurları ile kuyunun, kişinin olgunlaşması üzerinde etkileri olduğu dile getirilmektedir. Kuyu, Mevlana'nın eserlerinde bireyin içsel dönüşümünü anlatmak için kullandığı metaforlardan biri olarak da görülür. Bireyin olgunlaşma yolundaki mücadelesinde kuyu, birçok kavram, kişi ve sembollerin simge değeri olur. Birçok nesne, kavram, kişi, mekân ile benzeşim unsurlarının sunulduğu bu sembolizmde kimi zaman kuyunun şekli ve özelliklerinin etkin rol oynadığı görülmektedir. Kuyu, kavram alanına giren kavram ve nesnelerin yanında kuyu imgesinin hangi olgulara simge değeri olduğu da Mevlâna tarafından metaforik bir dille sunulur. İncelememizde kimi değerlendirmelerin ve kuyu metaforunun kavramsal analizinin yapılması, bireyin içsel dönüşüm serüveninin aşamalarının belirlenmesi ve kuyu kavramıyla oluş (turul)an unsurların tasnifi için simge değerler ekseninde başlıklar düzenlenmiştir.

Kuyu ile Birlikte Anılan Unsurlar / Kuyu İmgesini Oluşturan Unsurlar

Kuyu, ilk olarak suyun kaynağı olarak belirir. İçindeki suyun yukarıya çıkarılması ve yarar sağlanması için kova, ip/halat, çıkırcık gibi unsurlar/nesneler kuyu sözlüksel/kavram alanı içindeki yerini alır. Kimi olay ve olgular, kişiler, inançlar da kuyu kavram alanında yer alabilir. Kuyu, insan hayatının bir yansıması olarak telakki edildiğinde bu unsurların bir şekilde farklı kavramlara simge değeri oluşu gündeme gelir. İncelememizde bireyin olgunlaşma süreçlerinden biri olarak kuyu metaforunun oluşumunda etkin rol oynayan unsurlar ve anlam örüntüleri birlikte analiz edilmeye çalışılmıştır.

Kuyu ve Su

Su, doğada birçok yerde bulunabilir. Kuyu da bu mekânlardan biridir. Ancak bu sudan yararlanmak için onun dışarıya çıkarılması gerekmektedir. Bir düzenek/dolap ya da halat ile kova vesilesiyle suyun dışarı çıkarılması mümkündür. Kuyu suyu ile kimi zaman, nimet ve beslenme bağlamında can suyu olarak da nitelendirdiği görülür. Bu husus, ağırlıklı olarak **Yusuf** imgesi ile verilir. Nasıl ki su insanlara hayat kaynağı olur, Yusuf da aynı şekilde dünyaya ve insanlığa faydalı olur. Aşağıdaki ifadelerde, kuyunun su ve ikram özelliği belirir. Buradaki kuyu, içinde su bulunan mekândır. Bu öyle bir kuyudur ki hangi kova içine girse dolu çıkar. İfadelerde su-Yusuf özdeşliğine rastlanır. Böyle bir mekânda gam yemenin anlamı yoktur. Günü gelir, elbet bir kova sayesinde su-Yusuf dışarı çıkar.

Hangi kova kuyuya salındı da dolu-dolu çıkmadı; can Yusuf'u, ne diye kuyudan feryat etsin (D. C. 3, s, 169)

Kuyu ve İp / Halat

İp, suyun dışarıya çıkarılması imgelemiyile kişiyi yücelere çıkaran bir benzetme unsuru olarak düşünülür. Kuyu olumsuz bir unsur olmamakla birlikte, orada daimî kalmak zarar vericidir. Dost ve sevgilinin ipine sarılınca göklere ve yücelere çıkılabilir:

“Bu kuyuda sen Yusuf’sun sanki, dostun hayâli de ip; ip, seni en yüce göklere çeker, çıkarır.” (D. C.3, s. 63)

Kuyunun bir sığınak/kurtuluş ve olgunlaşma mekânı olarak düşünüldüğü kadar tuzak ve olumsuz öğeler barındırdığı da Mevlana’da görülen anlam örüntülerindedir. Bu durumda kuyudan çıkmak olumlu bir adım olmaktadır. İp ve kova kuyudan ve olumsuzluklardan kurtuluşun simge değeri olur. Aşağıdaki ifadelerde ip, sebep kavramının simge değeri olarak düşünülmüş olup kuyudan kurtuluş için ya da kuyudaki suyun çıkarılmasının sebebi olarak nitelendirilmiştir.

“Bu sebebi müessir bir hale getiren o sebeptir. Bazen da olur ki semeresiz ve âtil kılar, hükümsüz bırakır. Bu sebebe akıllar mahremdir. O sebeplerin mahremi de Enbiyadır. Bu sebep kelimesinin Türkçesi nedir? Denirse iptir diye cevap ver. Bu ip, bu kuyuda işe yarar. Çıkrığın dönmesi, ipin sarılıp koyuverilmesine sebeptir. Fakat çıkrığı döndüreni görmemek hatadır.” (M., C.1, s. 845-849)

Daha derin, Mevlana’nın ifadesiyle mahrem anlamında ise ip, insanı derinliklerden ve olumsuzluklardan, kurtarmaya gelen ilahi iletilere, peygamberler ve kurtuluş mesajlarına simge değer olarak sunulmuştur. Ancak daha da elzemi, çıkrığı döndüren gücü bilmek gerekir ki bu da Tanrı’nın kulu için önemine atıftır. Bu benzeşimin Yüce Kitap’taki benzeşimle ilişkisi ayrıca

kayda değerdir ki kuyunun bir tür **çukura** benzetildiği görülür ki bu çukur, ateş sıfatı ile ayrı ve özel bir imgesel anlatıma bürünür. Bu durumda kuyu bir tür ateş çukuru olarak düşünülmüş ve oradan kaçışın gerçekleşmesinin ilahi mesajlara sarılmak olduğuna vurgu yapılmıştır. Daha da önemlisi, “**ateş çukuru**”nun ilahi mesajda, “**düşmanlık**” kavramına simge değer oluşudur.

*“Hep birlikte Allah’ın **ipine** sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize **düşman** idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir **ateş çukurunun** tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız” (Ali İmran/3, s. 103)*

“Ey güzel yollu, cömertlik dalı seni yukarı çeke çeke aslına erıştirdi mi, Güzellik Yusuf’um, bu âlem kuyu gibidir. Bu ip de Tanrı emrine sabretmedir. Ey Yusuf, ip sarktı, iki elinle yapış. İpten gafil olma, vakit geçiyor. Tanrıya hamdolsun ki bu ipi sarkıttılar, fazıl ve rahmeti birbirine kattılar. Bu ipe yapış da yeni bir can âlemi apaşıkâr, fakat görünmez bir âlem göresin. (M. C.2, b. 1275-1280)

Kuyu ve Kova

Kovanın ip ve halat gibi, kuyudaki suyu çıkarma işlevi vardır. Kova, kuyu imgeleminde önemli bir yerdedir. Kova, kuyu ile bütünleşmiş bir nesnedir. Kuyuya düşen insanın kurtuluşunun kova vesilesiyle oluşu, suyun kova ile dışarı çıkıp kapalı alandan kurtulması ve faydalı oluşu benzeşimi ile görülür. Aşağıdaki dizeler, kovanın bir şahsın ve bir olgunun simge değeri olabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

“İnsan bu altı köşeli kuyudan çıkmadıkça kuyudaki Yusuf, nasıl olur da dışarı çıkar? Direksiz, dayaksız gök kubbenin üstüne biri gelir; cismi de kova gibi kuyunun içindekine bir çare bulur. Yusuf’lar onun kovasına el atmışlardır, kuyudan kurtulmuşlar, Mısır’a padişah olmuşlardır. Başka kovalar kuyudan ancak su çekmek içindir. Halbuki onun kovası, suya aldırış bile etmez, kuyudakini arar. Kovalar, gıda için suda dalgıçlık ederler. Onun kovasiyse hem gıdadır hem de balığın canına hayattır” (M., C,6, s.4570-4575)

Dolap / Çıkrık / Çark

Dolap, dönerek çalışan çıkrık ve çarktır. İp/halat bu çarkın bir parçasıdır. Kuyu imgesinin oluşumunda ip/halat gibi suyun dışarıya ulaştırılmasına vesile olan bir nesnedir. Mevlana’nın kimi anlatımlarında, suyu çekmeye yarayan dolap, çıkrık ya da çarkın, halat ile eşdeğer bir işlevinin olduğu görülür. Çark ve dolap, bireyin kuyudan çıkmasına vesile olan her türlü olay ve olgunun bir simge değeridir. Kuyuya düşen kişiyi, dışarı çıkaracak mekanizma bir tür

sebebe ve bağlanıştır. Bu çıkırık, kimi zaman güzelliştir. Döndürüldüğünde içinde Yusuf çıkar. Bu durumda Yusuf, kuyudaki can ve hayat benzeşimi ile sunulmuştur:

“Güzellik dolabını bir döndürdün mü her kuyudan binlerce Yusuf çıkar, belirir” (D., C.3, s.340)

Yusuf Peygamber

Kuyu imgeleminin anlam alanında Yusuf Peygamber, önemli bir yere sahiptir. O, kardeşleri tarafından kuyuya atılmış, orada belirli bir süre kalmıştır. Onun oradan çıkışı, bir kervanın kuyuya kova göndermesi sonucu olmuştur. Kuyudan çıkınca köle muamelesi görmüş ve Mısır’a götürülmüştür. Hem kölelik hem de zindan deneyimi sonrası Mısır’da devlet yönetiminin vazgeçilmez kişisi olmuştur. Yusuf peygamber imgesi birçok medeniyette olduğu gibi İslam kültür ve medeniyet sahasında bu özellikleri ile çokça işlenmiştir. Mevlâna eserlerinde, Yusuf’un su ile benzeşimini sağlamıştır. Yine onun güzelliği ile Mısır’a aziz oluşundan hareketle diğer insanların da kuyu deneyimi ve oradan halat/kova vesilesiyle dışarı çıkması arasında bir benzetme yönü oluşturmuştur. Yusuf’un yaşadığı hayat, kendi şahsında bir içsel değişim ve dönüşüm sürecidir. Diğer bireyler şahsında Yusuf imgesi, metaforik bir anlatımla bireylerin kendilerini bulma ve insanlığa yararlı oluşuna simge değer özelliğine bürünmüştür.

“Can, Ken’an Yusuf’udur beden kuyusuna düşmüş, gönül, bağın-bahçenin bülbülüdür; şu yıkık bedene düşmüş” (D. C.7, s. 600)

Kuyu- Hz. Ali

Kuyu, kişinin dert ortağı olarak temsili bir özellikte sunulur. Hz. Ali kavram alanıyla olan benzeşimi ekseninde, kişiler içlerinde yaşadıklarını ve hakikat bağlamında deneyimlediklerini kuyuya haykırmalıdır. Bu özelliğiyle kuyu, bir kaçış ve kurtuluş mekânı olur. Kuyu, kişinin kendisiyle yüzleştiği ve onun sayesinde dertlerini paylaştığı bir mekâna dönüşür.

“Kendine gel şimdi danışma zamanı değil; yola düş... Ali gibi kuyuya ah et” (M. C.4, s. 2233)

Kuyu- Harut ve Marut

Kuyu, korkunç bir mekândır. Orası bir anlamda ceza yurdudur. Orası bir tür zindan, onda bulunanlar da mahpustur. Şehvete ve arzularına uyanlar şehvet âlemine düşmekle kuyuda mahpus kalırlar. Mevlana’da Harut ve Marut’un tutulduğunu belirttiği kuyu, böyle bir yerdir. Kuyu, şehveti peşinden gidenlerin aynı şekilde dünyada bir zindanda olduklarının simge değeri olarak sunulur. Bu kişilerin suçları yüzünden orada bulunmaları, bir anlamda bu

türden hataların işlenmesi bağlamında kuyunun bir ceza mekânı olarak gözler önüne serildiği görülür.

“Harut’la Marut gibi. O iki temiz melek de bu alemde korkunç bir kuyuda mahpusturlar. Aşağılık şehvet alemine düştüler de suçları yüzünden bu kuyuda bağlana kaldılar (M., C. 5, s. 620-621)

Somut Şekil ve Özellikleri Yönüyle bir Mekân olarak Kuyu ve Kavram alanı

Kuyu, tanımında da görüleceği üzere, mekânsal olarak; ilk önce yerin altında bir mekân olarak bilinir. Çukur ve alçak olması, karanlık ve dâr bir mekân oluşu kuyunun kimi özelliklerindedir. Yine yer altında olması kuyunun seviye olarak “dip” olarak tanımlanmasına kapı aralar.

Bir yeraltı mekânı olarak Kuyu

Mevlâna’nın *Mesnesi*’nde geçen aşağıdaki dizelerde, kuyu bir yer altı mekânı olarak tanıtılır. Fakat yerin altı olmasına rağmen, arştan yüce bir mekân oluşu tezatlığıyla kişinin mutlu olduğu bir mekânın simge değeridir. Mutluluğun temel sebebi ise, kişinin bu karanlık yer altı mekânında sevdiği unsur ile birlikte oluşudur. Kimi zaman bu sevincin, bir aldanma olması muhtemeldir.

“Kuyunun dibinde öyle neşeliler ki oradan çıkıp taca, tahta nail olacağız diye korkuyorlar. Sevgiliyle beraber oturduğum yer, yerin altı da olsa yine arştan yücedir” (M., C.3, s. 4510-4511)

Çukur

Kuyu, bir kazı veya doğadaki oluşumu sonucu, görüntüsünden dolayı yer seviyesinden aşağıdadır. Bu bağlamda her çukur bir kuyu, her kuyu da bir çukur olarak düşünülebilir. Aşağıdaki dizelerde Mevlâna, kişinin kuyuya düşmesini bir tür çukura düşme ile eşdeğer görür. Bu metaforik anlatım, bireyin hakikat dışında bir unsurla olan iletişimi nedeniyle yerin altındaki bir seviyeye düşürdüğüünün gösterenidir.

“Behey kaltaban, çukura düşmüşsün, kuyudasın sen. Başkalarını bırak, kendine bak! Güzel hoş bir bahçeye var da ondan sonra halkın eteğini tut, çek” (M., C.3, s. 2235-2236)

Dar/ Dapdar / dapdaractk

Kuyu, şekilsel olarak dar bir yerdir. Mevlâna kimi anlatımlarında dünyayı dar bir kuyuya benzetir. Anlam örüntüsünde kuyunun çevresel bağlamda dar bir mekân olduğuna atıf vardır. Bu dar mekân, kendini sınırlayan bireyin, yanlış algısından kurtulmasının simge değeri olarak sunulur.

“Çocuk, kendi haline bakıp bunları inkâr eder, bu elçilikten yüz çevirir, kâfir olur. Olmayacak şey, hileden, yalandan başka bir şey değil, der. Kör adamın vehmi, bunu anlamaktan ne kadar uzak! Buna benzer bir şey görmediği için münkir idraki bunu da kavramaz. İşte cihandaki halk da buna benzer. Abdal, onlara öbür âlemden bahsetti mi, “Bu dünya kapkaranlık, dardaracak bir kuyudur... bu kuyunun dışında renksiz, kokusuz bir âlem var” dedi mi... (M. C.3, s. 60-65)

Aşağıdaki dizelerde de görüleceği üzere, kuyunun darlığı “iğne deliği” benzeşimi ile sunulmuştur. Bununla birlikte kuyu ve darlık, Yusuf ile anılmıştır. Bu anlam örüntülerinde içinde Yusuf gibi dost ve sevilen unsur olduğu sürece dar mekân genişler hatta cennete dönüşür. Yusuf, nerede olursa olsun, burası kuyunun dibi bile olsa, cennete benzer. Mevlana'nın Yusuf'tan kastı Şems, Allah ya da başka bir değerli unsur olabilir. Ama o dar mekân Yusuf ile açık bir mekân olur. Bu mekân/kuyu iğne deliği gibi bile olsa genişler ve sahra gibi açık bir mekâna dönüşür.

“Padişahımız, nereye yaygısını yayar, oturursa orası, iğne deliği kadar dar bile olsa bize sahra gelir. Ay gibi Yusuf neredeyse orası, kuyunun dibi bile olsa cennettir.” dedi. (M. C.3, s. 3810-3811)

Karanlık/ Kapkaranlık

Kuyu, mekânsal olarak karanlıktır. Işıktan ve aydınlıktan yoksundur. İçinde aydınlığa dair bir unsur bulunmadığı sürece, kişinin kendi karanlıklarına ve bilgisizliğine simge değer olarak düşünülür. Aşağıdaki ifadelerde, Yusuf'un kuyuya gelmesi/düşmesi ya da onun çehresinin parlaklığından kuyunun dibinin aydınlanmasından hareketle, kuyunun esasında karanlık bir mekân olarak tarif edildiği çok aşikârdır.

“Yüsufun yüzünden kuyunun dibi aydınlandı. İrembağı gibi kutlu bir hale geldi (D. C.5, s. 67).

“Hepsi de ay, balık değil, hepsi Keyhusrev, hepsi de pâdişâh; hepsi de kuyuya düşmüş Yüsuf, hem de senin yüzünden kapkaranlık bir kuyuya düşmüşler” (D. C.7, s. 450).

Kuyu, karanlıklar dünyasının bir görüntüsü olarak telakki edilebilir. Burası yer altında yaşayan canlıların uğrak alanıdır. Hem karanlık hem dar hem de zahmetlidir. Bu yönüyle “beden” tasavvuru olarak düşünülebilir. Hatta burası akreplerle dolu ve içine düşene zarar verebilir. Aşağıdaki ifadelerde kuyunun olumsuz ve sıkıntılı özelliğine atıf yapılmıştır. Kişinin hem de çevresel hem de ruhsal anlamda kuyuda bir diğer deyişle karanlıklarda oluşuna simge değer olarak kullanılır. Buradan kurtuluş gerekli olup bir aydınlık aracına veya aydınlığa çıkarıcı unsura ihtiyaç vardır.

“Bir taraftan bedenın dertleri, kapıların sesi... bir taraftan düşmanların cefası kapıların sesi. Canım efendim, hele bir tıp fihristini oku hastalıkların yalızmlı ateşini gör! Bütün o alillerden bu eve yol var... her iki adımda akreplerle dolu bir kuyu var! Rüzgâr şiddetli, ışığım sönmek üzere... çabuk davranayım da onun ışığından bir ışık daha uyandırayım. Bari bu ikisinden biri kalsın da yel, ışığın birini söndürürse onunla eğleneyim (M. C.4, s. 3105-3110).

Nesnel / Somut Benzeşim Mekânı Olarak Kuyu Kavram Alanı

Mevlâna'nın kuyuyu, insan ile dış çevresinde tanınabilen çevresel anlamda bir mana yüklenebilen çeşitli nesnelere ve mekânlara simge olarak sunduğu görülür. Bir diğer deyişle çevresel anlamda gözle görülen ve/veya topografik olarak bilinen ya da insan zihninde bir karşılığı olan somut mekân ve nesnelere kuyu ile bir benzerlik ilişkisi kurularak tanımlanmıştır. Bunların her biri, insan zihninde bir karşılığı olan nesnelere ve/veya mekânlardır. Bunlar, insan bedeni, dünya, zindan, balığın karnı, cehennem özelinde açıklanabilir. Bu mekânlar, buraya düşüşün nedenleri ve kurtuluşun vesilesi ile sonucunun değerlendirildiği kavramsal analizde de açıklandığı üzere, kişinin bir şekilde tecrübe etmesi gereken mekânlar ve aşamalar olarak belirir. Ancak her durumda bu mekânlardan bir çıkış ve ayrılığın gerçekleşmesi muhakkaktır.

İnsan Bedeni, ten ve cisim

İnsanın canı/ruhu ve özgürlüğü, bedende hapsedilmesi anlam örüntüsü, kuyu metaforuyla sunulur. Nasıl ki insan bir kuyuya düşer, insanın ruhu da bedene girmekle bir anlamda kuyuya düşmüş gibidir. Kimi zaman ten, kimi zaman da cisim/vücut olarak beliren beden, ruh için bir karanlık, dar ve kapalı mekân hüviyetindedir. Ayrıca bu beden yıkık ve dökük bir mekân hüviyetinde harabeye dönmüş kuyu metaforuyla sunulmaktadır.

“Hamd ediş, ârifî karanlık cisim kuyusundan çekip çıkarır... dünya zindanından kurtarır” (M. C. 4, s. 1765)!

“Sen de beden kuyusuna düşmüş Yusuf'lardansın, işte ip şuracıkta, sarıl da çık dışarıya, çık da yeryüzünde soluk soluğa, elemeler içinde kalma” (D. c. 1, s. 343)

“Can, Ken'an Yûsuf'udur beden kuyusuna düşmüş., gönül, bağın-bahçenin bülbülüdür; şu yıkık bedene düşmüş” (D. C.7, s. 600)

Kuyunun beden ve cisim olarak sembolize edildiği anlatımlarda kişinin ruhunun, özgürlük algısının bu kuyudan çıkması, bedenın ve nefsin isteklerinden emin olması ile ilişkilendirilir. Kişi kendi emellerinin ve heveslerinin ardından koştığı sürece, içinden çıkılmaz, yarar görmediği ve

sürekli aynı yaşamı devam ettiren, kendini küçük bir alana/kuyuya hapseden kişi mahiyetine bürür. Ancak kişi şükür ve hamd ayrıca sabırla içine düştüğü cisimler âleminden sıyrıldığında bir diğer ifadeyle özgürleştiğinde, kurtulur.

“Hamd ediş, arifi karanlık cisim kuyusundan çekip çıkarır... dünya zindanından kurtarır” (M. C. 4,s. 1765)!

Kuyu ile beden benzerliği insanın ruhunun zindanda oluşuna simge değer olarak sunulmuştur. Kuyu, ıstıraplarla dolu bir âlemin diğer adıdır. Bu âlem bir tür kayboluştur. Kuyudan ve zindandan çıkıp çayır ve çimenliğe çıkmak, kişi için bir kazanımdır.

“Onlarca bedene ait olan ölüm, acı değildir. Çünkü onlar, kuyudan, zindandan çayırlığa, çimenliğe gidiyorlar. Bu ıstıraplarla dolu âlemden kurtuluyorlar. İnsan bir hiçin kayboluşuna ağlar mı”? (M. C.5, s. 1712-1714)

Dünya/ âlem

Kuyu, âlem ve dünya ile ilişkilendirilmiştir. Bu benzeşimde kuyu, kapalı ve karanlıklar mekânı olarak nitelendirilir. Kişinin bunun farkına varması ise kendini kuyudan kurtaracak olan sebeplere, ipe tutunması ve yükselmesine bağlıdır. Bu husus da “dam” yani evlerin üst/çatı kısmına çıkmakla netleşir. Kişi yücelere çıkmadığı sürece karanlıklar dünyasının esiri olup çıkar. Ama çıktıktan sonra köle olmanın bir anlamı yoktur. Asıl olan esaretten kurtulmaktır. Aşağıdaki dizelerde, Yusuf’un ipe ve kovaya tutunduktan sonra kuyudan çıkarıldığında ona “bir köle” denmesi olayına telmih vardır.

“Bu suretle de onlara taht ve taç tatlı gelir, âlemdeki halktan haraç alalım derler... Fakat haraç ala ala kum gibi altın yığsın yine ölür, geberirsin, onlar senden arta kalır! Mal, mülk, devlet ve altın, canına yoldaş olmaz... sen altın ver de görüşünün kuvvetlenmesi için sürme al! Bu sürmeyi çek de şu âlemin daracık bir kuyu olduğunu gör; Yusufcasına ipe el at! Kuyudan çıkıp dama yücelince görenler, müjde, işte bize bir köle desinler” (M. C. 4, s. 670-675)!

Aşağıdaki kullanımlarda da dünyanın kimi zaman kuyu olarak telakki edildiği görülür. Dünya bir tür kapalı mekân olarak hapisaneye benzer. Dünya kuyusunda/hapishanesinde kovaya ümit bağlama bireyin bu dünyada bir tür hapis hayatı yaşadığını imlemektedir.

“Dünya kuyusundayız; dünya hapishanesinde, bir kovaya ümit bağlamışız. Fakat Zuhâl yıldızında, yedinci kat gökte nice Yakub gibi âşıklarım” (D. C. 7, s. 352)

Zindan/ hapishane

Zindan, hapishane veya tutukevi olarak bilinen mekân, kuyu ile benzerlik yönüyle işlenir. Mevlana'nın eserlerinde dünya kimi zaman bir kuyuya kimi zaman da bir hapishaneye benzetilmiştir. Aktarımda, benzetme yönüne dikkat edildiğinde ikisinin de bir tür kapalı mekân olduğu görülür. Aşağıdaki dizelerde, Mevlâna, kendi zindanının Yusuf'un dibinde/içinde bulunduğu kuyu olduğunu aktarır. Bu öyle bir zindan ve kuyudur ki içinde can ve hayat vardır. Bu dizlere bakıldığında, böyle bir kuyuda bulunmak mutluluk vericidir.

"Zindanım, dibinde Yusuf'un bulunduğu kuyudur; ne mutludur o gün ki canım o zindana atılır, o zindanda hapsedilirim ben". (D. C.5, s. 445)

"Gönlüm, çene topağının çukuruna hapsedilmiş; bu kuyudan, bu zindandan kurtulmak mı dilerim ben? Bu kuyunun dibi, gök kadar geniş; alanının da göz alamıyor" (D., C. 5, s. 9).

"Çene topağındaki kuyuya bak; fakat korkma a gönül, o İpi gören her gönlün zindanı, böylesine bir kuyudur işte" (D. C. 5, s 422).

Balığın karnı

Mevlâna, kuyu ve Yusuf imgeleminden hareketle, Yunus Peygamber ile benzeşim ögesi oluşturur. Bu anlam örüntülerine göre kuyu bir balığın karnına benzemektedir. Bu metaforik anlatım, bir yönüyle balığın karnı ile kuyunun aynı imgesel unsurlar taşıdığına bir göstergesidir. Bu benzetmede, değerli ve kıymetli olan kişilerin bir süreliğine kapalı ve dar mekânlarda oluşunun bu kişilerin daimî bir olumsuzluk içinde oldukları anlamına gelmediği aksine dar ve kapalı mekânlarda bulunmakla da yüce bir makam ve mevkide oldukları vurgulanır. Hatta bu mekânlar kişilerin daha güçlü ve kıymetli olacaklarının bir işareti olarak düşünür. Her bir birey, Yunus örneğinde olduğu gibi balığın karnındayken aslında yücelerdir. Mevlâna, balığın karnındaki Yunus'un yüceliğinden bahsetmektedir. O dışardan bakılınca, yüzeysel/sathi ve sığ düşüncelere göre bir balığın karnındadır ama hakikatte değerli ve yücedir. Onun kapalı ve dar bir mekânda oluşu, Yusuf'un kuyuda bulunuşu ile aynı simgesel unsurları taşır.

Yusuf, kuyunun dibinde yedi kat göğü görür, seyreder; Yunus, balığın karnındayken Ülker yıldızının da üstündedir. (D. C. 2, s. 151)

Kuyu, bir tür balığın karnıdır. Mevlâna kendi şahsında insanın içine düştüğü dar ve karanlık durumu açıklarken hem kuyu hem de balık istiarelerini kullanır. Kuyudaki ve balığın karnındaki iki şahsiyet de birer arketip özelliğine bürünmüştür. Onların olgunlaşma mekânları da kuyu ve balığın karnıdır. İster bir kaçış ister bir arayış, isterse de bir tuzak amacı ve sonucuna

bağlı olsun, bu mekânlar içinde bulunulduğu süre zarfında öznelere oluşturucu bir özelliğe sahiptir. Mevlâna kendisini bu bağlamda değerlendirmeye gayret eder. Aşağıdaki ifadeler, onun bu türden yerleri dar ve kapalı, içinden çıkılmaz zor anların ve kararların mekânı olarak tanıttığının göstergesidir.

Yoksa kuyunun dibinde bir Yusuf muyum; yoksa balığın kamunda bir Yunus muyum ben? (D. C.6, s.303)

Cehennem

Kuyunun, cehennem olarak düşünülmesi, bir anlamda o mekânın kapalı ve dar bir mekân oluşu kadar, yer altını imlemesine bağlanabilir. Cehennem imgesinde; karanlıklar, etrafı çevrilmişlik, ateş ve daimî azap söz konusudur. Kuyu, kişinin olumsuz şart ve durumlarda, ruhsal anlamda olumsuzluklar içinde oluşunun tanımlanması için kullanılır. Kişinin kendini bulması, kuyudan çıkması ya da çıkarılması onun cennete gitmesi ile eşdeğerdir. Bu husus, beden kuyusundan çıkan insanın dünyanın gamından, bağlayıcı unsurlarından ve esaretinden kurtulup özgürleşmesi çerçevesinde düşünülebilir. Kişi, kuyudan çıkınca âlemlere sığmayacak derecede özgür olur:

“Adımı temizler defterine yazdı. Cehennemlikim, bana cenneti bağışladı. Ah ettim, ahım bir ipe döndü, düştüğüm kuyuya sarktı. O ipe sarıldım, dışarı çıktım. Neşelendim, ferahladım, semirdim, benzim kırmızılaştı. Kuyunun dibinde zebun bir haldeydim, şimdi bütün âleme sığmıyorum. Şükürler olsun sana yarabbi. Beni ansızın gamdan kurtardın” (M., C.5, s. 2310-2315)

Cennet

Mevlâna, kuyunun cennet ile benzerliğini, bir dönüşüm ve hedef bağlamında kurar. Şekilsel açıdan bakıldığında cehennem ile eşdeğer olan kuyunun, içindeki unsur ile cennete dönüşüverdiği anlam örüntüleri vardır. Çünkü bu kuyuda kendisine doğru yapacağı yolculukta arkadaşı ve ona bir anlamda yaşam arzusu verecek can ve nefes vardır. Bu öyle bir olgunlaştırıcı kuyudur ki padişahların bile gönlünün aktığı yerdir. Çünkü orada can, güneş ve Yusuf vardır. Bu öğeler kişinin kendilerini buluş ve içsel yolculuğun simge değer kişileridir. Eğer bu ve benzeri öğelerle iletişim kurulacak bir mekân ise kuyu, cennet ile özdeşleşir.

Kemendin, gönlümü çekeli Yûsufum kuyudan çıktı, ovaya koştu. Yûsuf gibi beni kuyuya atan yok mu. Gene feryadıma o yetişti benim. Lütuf İpini şu kuyuya salınca gönül bahçesinde güller, nesrinler bitti. Kayser'in bile, köşkünden o kuyuya gönlü aktı; çünkü kuyu, cennete döndü, güzelim bir köşk

kesildi. A kuyu dedim, ne oldu o karanlığın? Dedi ki: Güneş, bana baktı. Ne donmuşsa ısımdı şimdi; aşk koru bu, kırağı bırakır mı hiç? (D. C.5, s. 41)

“Padişahımız, nereye yaygısını yayar, oturursa orası, iğne deliği kadar dar bile olsa bize sahra gelir. Ay gibi Yusuf neredeyse orası, kuyunun dibi bile olsa cennettir dedi”. (M. C.3, s. 3810-3811)

Kavramsal Benzeşim Unsuru Olarak Kuyu ve Kavram Alanı

Kuyu, somut olduğu kadar kimi soyut unsurlara simge değer olur. Birçok soyut kavram ve mefhumun açıklanmasında, Mevlana'nın kuyu metaforunu kullandığı görülür. Bunların başında nefis unsuru gelmektedir. Yine bireysel arzu ve istekler, heva ve heves gibi unsurlar, içsel dönüşümünü tamamlayacak olan bireyin kendinden kaynaklı nefis eksenli kuyusu olarak nitelendirilir. Bunun yanında dış etkenlere bağlı olarak da kuyu kavram alanına giren soyut kavramlardan bahsedilebilir ki bunlarında başında zulüm gelir.

Gönül Kuyusu

Kuyu, kimi zaman gönül benzeşimi ile değerlendirilmiştir. Gönül olumlu bir sıfatla anılır. Bundan dolayı da güzellikler gönlünde her zaman bir Yusuf bulunur. Bu ifadelerde kuyu, içinde olan unsurla, can bulan özellikle sunulur.

A şekillerden de arı güzelim, senin yüzünden gönül kuyularında her an bir Yusuf var (D. C.4, s. 186).

Nefis (Arzu, heves, heva, şehvet) kuyusu

Mevlâna birçok ifadesinde nefsi kuyuya benzetmiştir. Benzetme yönünün nefsin, kişinin karanlık yönlerini temsil etmesi yönüyle olduğu söylenebilir. Karanlık nokta, kişinin aydınlığa çıkmamış hakikatleri öğrenmemiş yönüdür. Aydınlığın karanlıktan çıkması anlam ilişkisine benzer bir husus taşıyan bu kullanım, bireyin nefis kuyularında olgunlaşması, kendini bilmesi ve aydınlığa doğru çıkışını imler. Kişinin kendi arzuları ve hevesleri ardından koşması sonucu bir kuyuya düşmesi muhtemeldir. Ancak bu hatadan kurtulmak gerekmektedir.

“Az çene oynat; çünkü nefis kuyusundasın, o çene topağındaki kuyudan ne anlarsın sen?” (D., C.6, s. 354)

“Kendi hevandan, kendi hevesinden kork; olaylardan korkma. Çünkü senin hevan büyü bakımından, kötülük yönünden Bâbil kuyusundan yüz kat kötüdür”. (D., C7, s. 628)

“Harut’la Marut gibi. O iki temiz melek de bu alemde korkunç bir kuyuda mahpusturlar. Aşağılık şehvet alemine düştüler de suçları yüzünden bu kuyuda bağlana kaldılar (M., C. 5, s. 620-621)

“Şehvete kul olan, Tanrı indinde köleden, esir olmuş kullardan beterdir. Çünkü köle bir sözle sahibinin kulluğundan çıkar, hür olur. Şehvete kul olansa tatlı dirilir, acı ölür. Şehvet kulu, Tanrı’nın rahmeti, hususi bir lütuf ve nimeti olmadıkça kulluktan kurtulamaz. Öyle bir kuyuya düşmüştür ki bu kuyu, onun kendi suçudur. Ona cebir değildir, cevir de değil! Kendisini kendisi, öyle bir kuyuya atmıştır ki ben o kuyunun dibine varacak ip bulamıyorum. (M. C. 1, s. 3815-3820)

Aldanma/ Kanma Kuyusu

Nefsine aldanmak, bir kuyu olarak tarif edilir. Nasıl ki kuyu aydınlık taraftan karanlığa doğru gidildiğinde, açık alandan kapalı bir mekâna yöneldiğinde bir çıkmaz ise, nefesine uyan kişi de bir tür çıkmazlık/esir haline bürünür. Aldanış/aldanma kuyusu, kimi zaman nefse uymak iken kimi zaman da farkına varmadan yapılan bir hareket ya da dikkatsiz bir hamle sonucu gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi düşünmenin sonucunda içine düşülen bir mekândır.

“O kör sarhoşlara bak da aldanış kuyusuna baş aşağı nasıl düştüler, açıkça gör! Gözün varsa körcesine gelme, gözün yoksa eline bir sopa al. Tedbir ve ihtiyat sopan yoksa bir gözliyi kılavuz edin. Tedbir ve ihtiyat sopan yoksa kılavuzsuz her yolun başında durma. Körün adım atması gibi ihtiyatla adım at da ayağın kuyudan da kurtulsun, köpekten de.” (M. C.3, s. 275-280)

Kuyu, kimi zaman hırs ve aldanmanın görüntüsü olarak düşünülür. Aldanan ve hırsına yenilen kişi, kuyuda olarak telakki edilir. Çünkü bu yolda akıl yoktur, kişi de aklın olmadığı yerde bir anlamda karanlıklar ve karmaşalar âleminde olur.

“Hırsları şamataları bir iken yüz olmuştu. Aklın tedbir ve irşadı artık gizlenmişti. Nihayet aldanma kuyusuna düşecekler, o vakit hikmetin kınamasını duyacaklardı” (M., C.5, s. 2060-2061)

Gurur Yurdunun Kuyusu

Kişinin nefis unsuruna bağlı olarak gururlanması da kuyu benzeşimi ile verilmiştir. Kuyu, kimi zaman gurur ve aldanma yurdu kavramlarına simge değer olur. Kişinin kendi kibir ve büyüklüğüne aldanmasının esasında karanlık bir kuyunun içinde olmaktan bir farkının olmadığını göstergesi olduğu aktarılır. Aşağıda gurur yurdunun kuyusundan kurtulup neşe mekânına ulaşan birinin terennümleri vardır:

“Şehzade bırak baba dedi... ben, neşe yurdunu buldum, gurur yurdunun aldanma diyarının kuyusundan kurtuldum. (M., C.4, s. 3187-3188)

Ayrılık Kuyusu

Kuyu, ayrılık kavramıyla sunulduğunda, kişinin olduğu mekândan uzaklaşması ve olumsuz bir olaya maruz kalması anlamını taşır. Bu anlamıyla kuyu, bir tür hapis ve zindan özelliğine bürünür. Bu imgelemede, kuyunun kişileri birbirinden ayıran bir zindan ve hapisane olarak kullanımına dair bilgi bulunur. Bu mekân iyi bir mekân değildir. Buradan hemen çıkılmalıdır. Bunun yolu ise ipe tutunmasıdır. İp kimi zaman zikir ve anma bağlamında değerlendirilir.

“Ayrılık kuyusuna düşmüş Yusuf’um ben. Mısır padişahından o ip geliyor bana” (D., C. 4, s. 225)

“Ayrılık kuyusuna düşen herkes, kurtulmaya bir yol bulacak, bir ip elde edecek?” (D, C. 5, s. 268)

“Bütün ağaçlar sabrettiler; o ayrılık kuyuya benziyordu, sabırsa ip oldu o kuyuya” (D. C. 7, s. 10)

“Ayrılığı bir kuyuya benzer; onu anmaksa ipe... kuyunun dibindeki Yusuf da o ipe el attı, yapıştı ya” (D. C. 7, s. 131).

Bela Kuyusu

Bela zorluk, zahmet, sıkıntı, gam ve acı bağlamındadır. Bela kuyusu, kişinin bunlara maruz kalması olarak değerlendirilir. Kişinin erginlenme yolcuğunda belalara maruz kalması bir tür aşama olarak görülür. Bu bela bir hata, sürçme, yanlış karar verme ya da yanlış tasavvur etmenin sonucu olabileceği gibi düşman unsurun bir karşı duruş hamlesi ve tehdit unsuru da olabilir.

“Bu söze son yoktur. Şehzadeler, kalede pek güzel pek alımlı bir resim gördüler. Bundan daha güzel kız görmüşlerdi ama bu resmi görünce derin bir denize daldılar sanki. Çünkü onlara bu kâse içinde afyon verilmişti bir kere. Kaseler görünür de o afyon görünmez. Hüş- rüba kalesi, yapacağını yaptı. Her üçünü de bela kuyusuna attı. Bakış oku yaysız olarak gönüle geldi saplandı. Ey aman bilmez aman, aman! (M. C.6, s. 3760-3765)

Helâk Kuyusu

Kuyu, bir tür ceza mekâmı olarak düşünülebilir. İster bireysel tercihlerin yani nefsin görüntüsü ister de karşıt unsurun hamlesi olsun, kuyu bir anlamda kişiyi yok edebilecek bir mekân hüviyetindedir.

Nice canlar, Yusuf gibi helâk olma kuyusuna düşmüştü; kaybolmuş sandılar ama yurda çıkageldi onlar. (D. C.7, s. 10)

Oruç/Sabır Kuyusu

Kuyu, sabır kavramı ile sunulduğunda bir tür olgunlaştırıcı mekân özelliğine bürünür. Orucun kuyuya benzetildiği ifadelerde, kişinin oruca sabretmesi ile Mısır'a sahip oluşu arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu durumda, Yusuf'un Mısır'a sultan olmasının en büyük sebebi, düştüğü kuyuda sabırlı olmasıyla özdeşleştirilir. Böylece her ne kadar zor ve sıkıntılı bir süreç olsa da kuyu ve türevleri mekânların kişiyi yücelere taşıyıcılık özellik barındıran bir olgunlaştırıcı mekân oldukları görülür. Kuyu, içsel dönüşümde sabrın bir görüntüsü olarak yerini alır.

“Oruç kuyusunda sabreden kişi, Yusuf gibi aşk Mısırına sahip olur” (D. C. 6, s. 285)

Mevlâna'da Kuyu İmgesi

Mevlâna'da kuyu imgesi, birçok yönden gözlemlenebilir. İmge, metaforların oluşumu ile paralellik arz eder. Kuyu kavram alanındaki kelimelerin, nesnelerin, kişilerin, olayların her biri bu anlamda benzeşim unsuru olarak görev aldığı bir tür imge oluşmuş olur. Kuyunun su barındırması, derin çukur, dar, karanlık olma özellikleri vardır. Ayrıca suyun dışarı çıkarılmasına yardımcı olan ip/halat, kova, çıkırık/dolap/çark gibi hususlar da kuyu kavram alanın önemli kavram/nesnelere aittir. Yine Hz. Yusuf'un kuyu macerası, Harut ve Marut'un kuyuda baş aşağı sarkıtıldıklarına dair inanç, Hz. Ali'nin kuyuya sırlarını vermesi gibi olaylar da kuyu imgesinin oluşumuna katkıda bulunur.

Kuyu kavram alanına dair her bir unsurun yukarıda açıklanmasının ve Mevlâna'dan örneklerinin sunulmasının ardından kuyu imgesinin Mevlâna'da nasıl bir benzetme yönü kullanılarak insanın eğitimi ve bireyin içsel yolculuğuna simge değer oluşuna dair değerlendirmelere bakılabilir. Kurulan imgelemde kuyu kazılması, kuyudaki suyun çıkarılması, kuyuya doğru yapılan anlamsız gidiş, kuyudan çıkmak, kuyudaki ipe tutunmak, kuyuda mutlu olmak, kuyuda ustalaşmak ve olgunlaşmak, kuyuda fazla beklememek, kuyuda esir kalmak, dostlarından uzakta kalmak gibi anlam örüntülerinin kurulduğu görülür.

Mevlâna'nın anlatmalarında kuyunun kimi zaman olumlu/iyi, kimi zaman da olumsuz/kötü olarak değerlendirildiği gözlemlenir. İyi olması bir yönüyle ülkü değer bağlamında düşünüldüğünün izahıdır. Kuyunun kişiyi olgunlaştırıcı yönü de bu bağlamdadır. Karşıt yönde ise, olumsuz değer yüklenildiği durumlarda kuyuyu bir karşı değer olarak nitelendirildiği görülür. Her iki imgelem, bireyin eğitimi açısından ulaşılması gereken hedef ya da

kaçınılması gereken öğeler olarak çok açıkça ifade edilmektedir. Mevlana'nın imgelem ve hayal gücüne göre kuyunun temel noktada iki boyutta işlendiği konusunda görüş ileri sürülebilir. İlkini, hedeflerden uzaklaştıran ve kaçınılması gereken olumsuz bir mekân olarak, kuyunun olumsuz hususiyetler barındırması olduğu söylenebilir. Bu boyutta nefis ve düşman unsuru ön plandadır. Bu mekânın, bireyin kendine gelişini/buluşunu sağladığı, olumsuz koşulların mahiyetini öğrettiği/gösterdiği için bireyin olgunlaşma aşamalarından biri hatta ilki olduğu söylenebilir. Bir işin veya durumun en iyisi ve efendisi olmanın yolunun zor ve zahmetli süreçlerden geçmekle eşdeğer olduğu algısı görülür. Birey farkındalığı yakaladıktan sonra bu mekândan ayrılır. Ayrılışı, kuyu imgesinin oluşumuna katkı sağlayan nesnelere, kişiler, olaylar ve olgular aracılığıyla. İkincisi, kuyunun hedeflere götüren, kişinin iç sesini dinlediği olgunlaştırıcı mekân oluşu yönüyledir. Bu mekân, bireyin sığındığı, oradan yararlandığı, kuyu vesilesiyle kendini bulduğu oluşturu mekândır.

Kuyunun bu imgelemi, kuyudaki suyun yaşam ile olan bağıntısıdır. Bu su, her türden olguya, olaya ve kişilere simge değer olabilir. Kuyunun mekânsal olarak içine tıkmışlık bir diğer deyişle esirlik yönü de bu bağlamda değerlendirilir. Çünkü bu mekânda yalnız kalan birey, kendini dinleme fırsatı bulur. Aydınlığın kıymetini, geniş ve ferah mekâna ulaşmanın önemini hisseder. İster bilinçli ister bilinçsiz olsun kuyu, içine gitmek veyahut içine düşme noktasında kişinin erginlenme aşamalarından biri olarak görülür. Bu boyutta, birey kuyunun yücelmenin bir aşaması olduğunun farkında olduğundan kuyuyu onun için ferah ve huzur mekânına dönüşür. Her iki boyutta, imgelemin oluşumu önemlidir. Genel bir kanı oluşturması açısından kuyunun algısal düzlemde bir metaforik ifadeyi (imgelemi) barındırdığı belirtilebilir.

Algısal Düzlemde Bir Mekân Olarak Kuyu

Mekân imgeleminin oluşumunda bakış açısı ve algıya görelilik ile incelenmesi ve tahlil sürecinde mekânın çevresel ve algısal düzlemde analizi mümkündür. Ramazan Korkmaz, "Mekânın Poetiği" çalışmasında mekânın hem çevresel hem de algısal noktada ele alındığını, bu yönüyle de mekânın incelenebileceğini işaret eder. Algısal mekânları iki başlıkta değerlendiren Korkmaz'a göre algısal mekânlar tanımlamasında a) Labirentlereysen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar, b) sınırları sonsuza açılan mekânlar, açık ve geniş mekânlar vardır. Algısal mekânlar, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir (Korkmaz 2017, s. 13).

Mekân, olay ağırlıklı edebî eserlerde, kimi zaman çevresel olarak görülebilirken kimi zaman da algısal düzlemde oluşturu bir özelliğe sahip

olabilir. Bu mekân, kendi içinde bir özne görevinde olur. Mekân, olumsuz bir unsur hatta kapalı, sıkıntılı ve dar bir yer olsa da kişiyi ilerleme noktasına, hedefine taşıyabilir. Bu türden mekânlar, kişilerle bir bağ kurar. Ya da kişiler bu mekânlarla bir bağ kurar. O yerler onlar için bir değere dönüşebilir. Bu türden mekânlar aksi yönde de gelişim gösterebilir.

Çevresel anlamda açık ve ferah mekânların kişinin ilerlemesine olumsuz etki bırakabilir. Bu husus tamamen kişi-mekân arasındaki iletişimle alakalıdır. Kimi zaman anılar, hayaller ve hedefler, mekânın açık ve kapalı oluşuna etki eder. Her bireyin ve toplumun algısı farklı olduğu için bahse konu mekânların açık ve kapalı oluşu değişkenlik arz edebilir. Bir mekânın çevresel/coğrafi bağlamda üstü açık, ferah ve geniş bir alan olması, algısal düzlemde de açık mekân olmasını gerektirmez. Bir mekânın çevresel anlamda kapalı olması, onun algısal anlamda açık ve ferah ya da dar ve kapalı bir mekân olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde, çevresel olarak açık olan bir mekânın algısal olarak dar veya açık olmasını gerektirmez. Bu tamamen bireyin mekânla olan etkileşimidir.

Algısal düzlemde kapalı mekân olarak Kuyu

Algısal olarak kuyunun kapalı ve dar oluşuna dair birçok anlatım Mevlana'nın şiirlerinde görülmektedir. Bu, kuyunun çevresel olarak açık veya kapalı olmasından ziyade, algısal bir bakışın yansımasıdır. Öncelikle, ayrılık kuyusu, zulüm kuyusu, aldanma kuyusu, şehvet ve arzu kuyusu, gurur kuyusu, nefis kuyusu gibi soyut değerlendirmeler, kuyunun kapalı ve zor bir mekân olarak tasvir edildiği anlam örüntülerindedir. Ayrıca beden, zindan, balığın karnı gibi benzetme öğeleriyle kullanılan kuyu, kapalı ve dar bir mekân algısıyla sunulur. Çünkü bu mekân ayrılığın, tıkanmışlığın, gam, acı ve ıstırabın simge değeridir.

Olumsuzluk bildiren mekân olarak Kuyu

Kuyunun, olumsuzluk bildirmesi esasında, o mekânda bulunan kişinin aldanış ve gösteriş gibi nefsin aldatmacasına uymasının bir izdüşümüdür. Kişinin nefesine uymaması kuyudan çıkılması gerektiği bağlamında sunulur. Bunun da birçok izahı yapılır. Kişi eğer nefesine uymaya, bencil olmaya ya da hasetin/kıskançlığının kendisini aldatmasına izin verirse kuyudaki karanlığa alışmış bir fare olduğunun altı çizilir. Kuyu, kişinin içinden çıkma gibi bir endişesi olmadığı zaman olumsuz ve sıkıntı veren bir mekândır. Her ne kadar kuyu, içinde su olsa, ya Mevlana'nın kimi ifadelerinde yer bulan Yusuf ve Şems ile ya da halden anlayan bir dost bulunsa bile bunun da belirli bir süresi vardır.

“Çünkü geçim elde edilmiştir, gönül aydınlatmak için değil. Bu ilim de talibi gibi aşağılık dünya ilmidir. Bazı adamlar, havas ve avama görünmek için ilim öğrenmek ister, bu âlemden halâs olmak için değil. Böyle adam fareye benzer;

her tarafı deler ama vuslat nurlarından gafildir. Nuru, sahraya yol bulamadığı için ona bu karanlık kuyusu, hoş bir meskendir. Fakat Tanrı, ona akıl kanadını ihsan ederse farelikten kurtulur, kuşlar gibi uçar. Kanat aramazsa yerin dibinde kalır, Sımak burcuna yol bulmaktan ümitsiz bir hale düşer. (M. C2, s. 2430-2436)

Kuyuya girmek için mücadele etmek, bir anlamda yücelere çıkmak istemeyen kişilerin davranışı olarak belirir. Nefsine uyanlar, bilgileri yanlış öğrenenler ve kendilerine kurtuluş için gelen durumları yanlış yorumlayanlar, kendilerine uzatılan ipe tırmanmak yerine kuyunun dibine giderlerse her durumda bu ip ve kuyu onlar için olumsuz bir hususiyet arz eder. Ama bunda ipin bir suçu yoktur:

“Bazı kişilerse o ipe sarıldılar ama kuyunun dibine gittiler. A inatçı, yücelere çıkmak sevdasında değilsen ipin ne suçu var? (C.3, s. 4210-4211)

Aşağıdaki dizelerde de kuyu ve beden arasında bir bağ kurulmuştur. Yusuf’un kuyuya düşmesi gibi gönül de beden kuyusuna düşmüştür. Onun asıl yeri orası olmayıp, bağ ve bahçelerde bülbül gibi olmalıdır. Ama hâlihazırda yıkık bir bedendedir. Beden, nefis unsuruyla düşünüldüğünde kişinin bedene bağımlı kalmamasını imler. Dünya ve emeller bağlamında da aynı anlamsal açıklamalar mümkündür.

Can, Kenan Yusuf’udur beden kuyusuna düşmüş., gönül, bağın- bahçenin bülbülüdür; şu yıkık bedene düşmüş (D. C.7, s. 600)

Kuyu, kimi zaman olgunlaştırıcı mekândır. Kimi zaman da içinden çıkılması gereken bir mekân ya da olgudur. Bu kuyuya güneşin gelmesi orasının da aydınlık bir mekâna dönüşmesi olarak düşünülebilir. Aşağıdaki beyitte, Şems’in ömrü aydınlatan bir güneş olduğu görülebilmektedir. Kuyuyu aydınlatan bir unsurun varlığının yolcu ile ifade edilmesi buna kapı aralayan bir anlam olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, yaşlılığın bir tür karanlık gibi oluşu, olumsuzluk içeren anlamları imler. Şöyle ki, ömür güneşi kuyuya yöneldi. Yani karanlıklara ve yer altına doğru bir yolculuk başladı. Bu ifadeler, her ne kadar yaşlılığa bir atıf olsa da kuyunun karanlık ve olumsuzluk anlamını göstermektedir. Bir diğer deyişle kuyu, ölümün yaklaştığının bir imgesi olarak düşünülebilir.

“Yolcu, kendine gel, kendine... vakit geçti, ömür güneşi kuyuya doğruldu (M. C.2, s. 1265).

“Ben evvelce sıkıntılar içinde hapsolmuş adama benzerdim, şimdi ruhumun nesli doğuyu da kapladı, batıyı da. Bu kuyuya benzeyen evde bir yoksuldum, şimdi padişah oldum, padişaha bir köşk, bir saray lâzım! Padişahlar,

köşklerde, saraylarda otururlar, ölüye yurt olarak bir mezar kâfi! Peygamberlere bu dünya dar geldi de padişahlar gibi Lâmekân âlemine gittiler. Kalbi ölmüş kişilereyse bu dünya nurlu göründü. Görünüşü büyük, geniş... fakat hakikatte dar! Dar olmasaydı bu feryat neden? Baksana... daha evvel doğup bu âleme gelenlerin hepsi iki büklüm oldu! İnsan, uyku zamanında bak, nasıl azat olmakta... ruh, o vardığı, ulaştığı mekândan nasıl neşelenmekte. Zâlim, zulüm tabiatından kurtuluyor, zindandaki mahpus, hapse düştüğünü, hapiste bulunduğunu unutuyor.” (M. C.3, s. 3535-3545)

Divan-ı Kebir’de “kuyuya düşmek” kişinin usanması ve bezmesi, hayattan beklentisinin olmaması, üzüntüye ve kedere dalıp yapması gerekenleri yapmaması anlam örüntüleri ile sunulmuştur. Bu ifadelerde kuyu, olumsuz bir öge olarak, yüce karşıtı, çukur ve geri planda kalmanın simgesi olur. Ama bu kişilerin bu kuyudan çıkmaları beklenir.

Usananlar, gama dalanlar, kuyuya düştüler; sizse ercesine şu yolda Ferhat gibi, Şeddad gibi bir anacağız olsun dağ delmediniz. (D. C.3, s, 42)

Aklın Yakup olarak simgeye dönüştüğü aşağıda ifadelerde Mevlâna yine, kişinin akılla hareket etmemesi halinde kuyuya düşme ihtimali üzerinde durur. Burada kuyu, olumsuz ve zorluk bağlanımında değerlendirilmiştir.

A adı güzel Yusuf, hey güzel dilber, yolda bir yoldaş bulamazsın; akıl Yakub'undan ayrılma da yolda bir kuyuya düşmeyesin. (D. C.1, s. 199)

Tuzak ve esaretin mekânı olarak Kuyu

Kuyunun, olumsuz ve kapalı bir mekân özelliği barındırdığı, Mevlana’nın kurduğu anlam örüntülerinden bazılarıdır. Bir anlamda kişinin/bireyin tutsak edilme mekânıdır. Bu husus, başkasının kurduğu tuzak olarak, kişiyi o mekâna kapatıp orası ile sınırlama tutumunun bir yansımasıdır. Mesnevîde geçen bir hikâyede, sınırsız güce, emel ve hedeflere ulaşma düşüncesini bir araç olarak kullanan düşmanların, kişiyi kuyuya/tuzağa düşürebileceği ele alınır. Batıl/geçici hayallerin bir tür karşı güç olduğu ve kişiyi kuyuya düşürme tehlikesi barındırdığı da hikâyenin ana izleklerindedir:

“Dikkat et; bâtil hayal seni kuyuya düşürmesin!” (M. C.1, s.899)

Bu hikâye, aslan ile av hayvanları arasındaki olayları anlatan bir fabl örneğidir (C.1, s. 899-1385). Bu hikâyedeki anlatımlarda kuyu, bir tür olumsuz ve kötü mekâna simge değer olur. Doyumsuz insan nefsinin görüntüsü olan aslanın tuzağa/kuyuya düşüşünün metaforik olarak sunulduğu hikâye insanlık için bir örnek/mesel olarak düşünülmüştür.

Bu hikâyede aslan; güçlü olmakla birlikte, kendi düşmanları olan küçük av hayvanlarının özellikle de tavşanın hilesine inanır. Kuyunun bir tür

“**düşmanlık**” ürünü ve göstergesi olarak kurulan bir **tuzak** ve pusu olduğu metinde vurgulanır. Anlatımlarda, düşmanın kişiyi överek, ona bir anlamda makam ve mevki hırsı sağlayarak, görüntüye ve hayale dayalı sınırsız güç sağlayarak tuzağa çektiği görülür. Bu durumda kuyu, yüce makam ve mevki umanların, yükselişi arzulayanların **çukura** düşebileceğini imleyen bir örüntüyle sunulur.

“Bir erkek aslan, kulunuzun kanına kastetti. Yolda, bu iki yoldaşa da sataştı. Ben ona “Biz padişahlar padişahının kuluyuz, o kapının iki küçük kapı yoldaşıyız” dedim. Dedi ki: “Utan be! Padişahlar padişahu dediğin kim oluyor? Benim huzurumda öyle her adam olamayanın adını anma! Eğer huzurumdan iki adım ileri atarsan seni de, padişahını da paramparça ederim.” “Beni bırak, bir kerecik daha padişahımın yüzünü görüp seni haber vereyim” dedim. Dedi ki: “Yoldaşını huzurumda rehin bırak; yoksa sen benim kanunumca kurbanısın.” Ona çok yalvardık, hiç fayda etmedi. Yoldaşımı alıp beni yalnız bıraktı. Arkadaşım hem şişmanlık ve letafetçe, hem de güzellik ve irilik bakımından benim üç mislimdi. Bundan böyle o aslan tarafından bu yol kapanmıştır, böyle bir düşman yüzünden, Padişahım, yol bağlıdır. Bundan sonra tahsisattan ümidini kes. Ben doğru söylüyorum, doğru söz acıdır. Sana tahsisat lâzımsa yolu temizle. Haydi gel, o pervasız oradan kaldır!” dedi. Aslanın tavşana cevap vermesi ve onunla gitmesi Aslan dedi ki : “Bismillah, haydi gel bakalım, nerede o? Doğru söylüyorsan düş önüme! Onun da cezasını vereyim, onun gibi yüz tanesinin de. Fakat bu sözün yalansa seni cezalandırırım.” Tavşan; onu, kurduğu dolaba düşürmek için kılavuz gibi öne düştü. Nişan koyduğu bir kuyuya doğru yola çıktılar. Aslana derin bir kuyuyu tuzak yapmıştı. Her ikisi de kuyunun bulunduğu yere yaklaştılar. İşte sana hilebaz, saman altından su yürüten bir tavşan! Su bir saman çöpünü ovaya götürür ama bir dağı nasıl sürükler acaba? Onun hile tuzağı aslana kemenetti. Ne tuhaf tavşan ki bir aslanı avlıyor!” (M. C.1, s. 1170-1190)

Düşmanların iyi laf yapan ağızları, nimet ve rızık kaynağı olarak kendileri ya da bu hususta ellerindeki bilgiyi kullanarak kişiyi tuzağa çekebilmeleri ihtarı yapılır:

“Düşman sözü dinleyen hali budur. Hasetçinin dostu olanın uğradığı cezayı gör! Hâmân’ı dinleyen Firavun’un, Şeytan’ı dinleyen Nemrut’un hali budur. Düşman her ne kadar dostça söylerse de her ne kadar taneden, yemden bahsederse de sen onu tuzak bil! Sana şeker verirse sen bunu zehir bil, bir lütufta bulunursa onu kahır bil! Kaza gelince kabuktan başka bir şey göremez, düşmanları dostlardan ayıramazsın”. (M. C.1, s. 1190-1194)

Hikâyede tavşanın aslanı kandırmak önce bir hile ile başka bir aslanın hayvanları yediği bir tavşan arkadaşını da ondan ayırdığı şeklinde bir tuzak

planlar. Kuyuya yaklaşip geri duran tavşanın aslanı kuyuya göndermesi için de kuyunun iyi özelliklerini sıraladığı görülür ki, aslanı ancak bu şekilde kuyuya çekebilecektir.

Tavşan tarafından anlatılanlar her ne kadar güzel ve alımlı, başka anlatımlarda da olumlu olabilecekken hikâye özelinde, tuzağa götüren birer ifade tarzı olarak görülür. Tavşan aslana ve diğer hayvanlara düşmanlık yapan başka bir aslanın kuyuda olduğuna ikna eder. Aslan kuyuya girince gerçekle yüzleşir. Kuyudaki su, ayna görevi görür. Bu da aslında kişinin düşmanının kendisi olabileceği bunun da bitmek tükenmek bilmeyen hırsların sonucu olabileceği hususunu açıklar:

“Aslan dedi ki: “Sen bu sebepleri bırak da şu geriye çekilmenin sebebini söyle, benim maksadım o.” Tavşan, “O aslan, bu kuyuda oturuyor; bu kalenin içinde bütün afetlerden emin!” dedi. Akli olan kimse oturmak için kuyu dibini seçmiştir. Çünkü gönül sefaları halvetler. 1300: Kuyunun karanlığı, halkın verdiği karanlıklardan daha iyidir. Halkın ayağını tutan, halkla karışıp görüşen; başını kurtaramamış, selâmete erişememiştir. Aslan “İleri yürü. Benim açacağım yara, onu kahreder, bir bak, o aslan orada mı?”, dedi. Tavşan “Ben o ateşten bir kere yanmışım. Sen beni kucağına alırsan, Ey kerem madeni, ancak o vakit yardımınla gözümü açar, kuyuya bakabilirim” dedi. Aslan onu kucağına aldı. O da aslanın himayesinde kuyuya kadar vardı. Kuyunun içine, suya bakınca aslanın ve onun aksi, su içinde parıldadı. Aslan su içinde parıldayan aksini gördü. Suda bir aslan şekliyle kucağında şişman bir tavşan şekli gördü. Su içinde düşmanını görünce, tavşanı bırakıp kuyu içine sıçradı. Kendi kazdığı kuyuya kendi düştü. Çünkü yaptığı zulüm, kendi başına geldi. Zalimlerin zulmü karanlık bir kuyudur (M. C.1, s. 1296-1310).

Kuyuya düşmek, farklı davranışların bir sonucu olabilir. Ancak düşmanın kötü emellerinin bir yansıması olarak, kişinin kuyulara gark edilmesi mümkündür. Ancak bu kuyudan kurtulmak da o derece mümkündür. Kişi bu mekâna bir olgunlaşma sürecinin aşamalarından birini tamamlamak için girer. Bu kuyu, Başkayaları zulüm ve kötülük simgesi olabilir. Ancak karanlığın kavramsal açılımı olan zulümden kurtulmak, aydınlık umutlara ulaşmak olgunlaşma yolunun yolcusu olmak bir tür kuyuya düşmekle başlar.

Düşmanların kötülüğü yüzünden yüzlerce kuyuya düşmüştün ya, zulümleri, kötülükleri örtenin keremi, sonunda hepsinden de kurtarır seni (D. C. 7, s. 420).

Düşmanlığın/ Nefsin/ Gölgenin görüntüsü ve izdüşümü olarak Kuyu

Kuyu, düşmanların, nefsin/şeytanın ya da başka unsurların kişiyi asıl yolculuğundan uzaklaştıran veya bir anlamda kişiye engel olanların planladığı bir mekândır. Aşağıdaki dizelerde, şeytanın/nefsin insanı kuyuya düşürme

düşüncesine bir atıf vardır. Mevlâna burada bir gösteren olarak kuyunun, kişinin asıl hedefinden uzaklaştırıcı bir olgu olduğunu belirtir.

“Onlar da asayı ve mucizeleri nereden göreceklerdi? Ey isyan eden kavim! Suç, ibadet oldu. Tanrı ümitsizliğin boynunu vurmuştur. Çünkü günah ve suç ibadet olmuştur. Çünkü Tanrı, şeytanların rahmine suçları ibadete, sevaba tebdil eder. Bundan dolayı Şeytan, taşlanır; hasedinden çatlar, iki parça olur. Şeytan bir günah meydana getirmek ve onunla bizi bir kuyuya düşürmek ister”. (M. C.1, s. 3835-3840)

Kuyu, kimi zaman başkalarının tuzak ve hilesi olarak bir düşmanlığın göstereni olabilmektedir. Aşağıdaki dizelerde, kardeşlerinin hilesi yüzünden kuyuya düşen Yusuf’tan bahsedilir. Bu hilenin temel etmeni ise, kıskançlıktır.

“Yusuflar, çirkin kişilerin hasedinden korkup gizlenirler. Güzeller, düşman korkusundan ateş içinde yaşarlar. Yusuflar, kardeşlerinin hilesi yüzünden kuyuya düşmüşlerdir. Çünkü o kardeşler, hasetlerinden Yusuf’u kurtlara verip dururlar” (M. C.2, s. 1405-1408).

Kişi, kimi zaman kendi nefesine uyar, çeşitli davranışlar sergiler. Bu kişi, aydınlıktan ziyade karanlığı isteyen, aydınlıkta olanları karanlığa çekmek isteyen bir kıskançtır, Mevlana’nın anlatımlarında bu husustaki kuyu imgesi, karanlıklara ve derinliklere doğru bir yöneliminin olduğuna simge değer olabilir. Mevlâna, olgunlaşma yolundaki bireylerin ya da olgunlaşması beklenen kişilerin/insanların nefesine uymamaları ve nefsin görüntüsü olan davranışları sergilememeleri konusunda bilgilendirir. Eğer hakikate aykırı davranışlar sergilenirse, bu durum, o kişinin bir anlamda kuyuya düştüğünün bir belirtisi olur:

“O ilâç, bir körün gözüne konya yüzyıllık zulmeti derhal giderir. Hasetçiden başka bütün körleri tedavi et! Fakat seni inkâr eden hasetçiyi tedavi etmek. Hatta, sana haset eden ben bile olsam, bırak, can çekişip durayım, sakın can bağışlama. Güneşe haset eden, güneşin varlığından incinen kişi yok mu? Ah, işte sana devası olmayan illet. O adam kördür, kör! İşte sana ebediyen kuyunun ta dibine düşmüş kalmış bir kişi! O ezeli güneşi yok etmek ister, fakat söyle, bu muradı nasıl olur da yerine gelir, imkân var mı?” (M. C.2, s. 1125-1132)

Sen gündüzün de uykudasın. Bu uyku değil deme. Gölge feridir, asıl ise ancak ay ışığından ibarettir. Ey yiğit, bil ki uykun da uyanıklığın da uyuyan adamın rüya içinde rüya görmesine benzer. Bu adam, kendisini uyuyorum sanır ama bilmez ki ikinci uykudadır, iki kat uyku içindedir. Testici, bir testiye kırsa dilediği zaman yine yapar da. Kör, her adımda kuyuya, çukura düşmekten

korkardı binlerce korkuyla yol yürür. 1740. Fakat gören kişi yolun enini, boyunu görür, çukuru, kuyuyu bilir. (M. C3, s. 1735-1741)

Nefsine aldanan bireyler, kuyuları denizlere benzetebilirler. Kendilerini aldanma ve gösteriş hastalığı bürüyenler, bildiğini sanan kimi insanların durumu, kuyudaki suya benzer. Bu kişiler gerçek bilgi olan denizin sınırını bilmez, içinde az su bulunan kuyuyu deniz sanır.

Cüz’i rahmete mazhar olan ve o mertebede kalan, denizin yolunu bilmez. Kuyuları da denize benzer sanır! Denizin yolunu bilmedikçe nasıl yol alır, halkı nasıl denize götürür, denize ulaştırır? (M. C.3, s. 1810-1811)

“Behey kaltaban, çukura düşmüşsün, kuyudasın sen. Başkalarını bırak, kendine bak! Güzel hoş bir bahçeye var da ondan sonra halkın eteğini tut, çek” (M., C.3, s. 2235-2236)

Nefs, kuyu benzeşimi ile sunulur. Kişinin nefsinin emrinde oluşu bir tür kuyuda olma metaforu ile verilir. Sıkıntılar içinde oluş, nefsin emrinde olmak gibi hususlar, olgunlaşmamış bireyin görünümüdür. Bu durumda kuyu, olumsuzluk ifade eden bir mekândır. Ancak kişinin kendi dehlizleriyle yüzleşmesi, karanlıklar içinde kendisiyle boğuşmasıdır. Nefis kuyusunda olan kişi, özgür değildir. Onun oradan kurtulması da gerekir:

Az çene oynat; çünkü nefis kuyusundasın, o çene topağındaki kuyudan ne anlarsın sen? (D., C.6, s. 354)

Kişinin heva ve hevesleri, nefis ile ilişkili olarak, Babil kuyusuna hatta daha da kötüsüne benzetilir. Kişinin kendi gölgesi ve karanlık yönü olan nefsi, insanı kendi dehlizlerinde kaybeder. Kötü ve olumsuz özellikleriyle sunulan kuyu, kişinin olgunlaşması ve kendini bulması için bir mekân iken, daima onunla kalmak bir o derece tehlikelidir:

Kendi hevandan, kendi hevesinden kork; olaylardan korkma. Çünkü senin hevan büyü bakımından, kötülük yönünden Bâbil kuyusundan yüz kat kötüdür. (D., C7, s. 628)

Durgunluğun, hareketsizliğin, korkunun, karanlığın ve bitişin mekânı olarak Kuyu

Acı su, kuyudaki suyun durağanlık özelliği imgelemi ile sunulur. Tatlı su kişinin yararına iken acı su bir tür zehir olarak zarar vericidir. Mevlâna birçok anlatımda, bireyin nefis kuyusunda aynı özelliklerle kalmasını bir tür acı soya mahkûm ve tutsaklık olarak tarif eder. Aşağıdaki dizelerde havanın, içinde su olsun ya da olmasın, bir kuyuda mahpus kalması halinde zehre dönüşebileceği belirtilir. Bu imgelem özelinde, kişinin kendini kapalı bir alanda soyutlamaması tembih edilir. Kişi olgunlaştığı an itibarıyla halvetinden,

yalnızlığından ayrılmalıdır. Yoksa kazanımları bile tehlikeye düzer, hatta zehre/hataya dönüşür:

Kokmuş, ekşimiş ayranla, çöllerdeki kuyuların suyuyla hayatınızı niceye bir yıpratıp duracaksınız? Tanrı, kanatlarınızı, gayretten, çalışıp çabalamadan yaratmıştır; mademki dirisiniz, hareket edin, gayret gösterin; Tembellikle ümit kanadı pörsür, çürür; kolunuz-kanadınız döküldü-düştü mü artık neye lâyık olursunuz; bir düşünün. Şu kurtuluştan canınız sıkılıyor da bu kuyu dibinden sıkılmıyor ha; peki öyleyse, kaim kuyu dibinde, mübarek olsun. (D., C.3, s. 168)

Kuyuda olsun ya da olmasın, bir suyun, durağan bir su olup, zamanla acılaşması hatta zehre dönüşmesi imkân dâhilindedir. Bu durumda kuyu suyu, yarardan ziyade zarar verir. Bireyin yaşamda sürekli bir devinim halinde olması da nehir imgesi ile sunulur:

Kuyudan, kuyu suyu içmeden hastalandık, Kevser kaynaklarını akıt (D., C.6, s. 111)

Çıkılması gereken bir mekân olarak Kuyu

Kuyuda bulunmak, bir tür kaybediş olarak düşünülebilir. Birey, orada kaldığı sürece hak etmeyenler ve zalimler yeryüzünde olumsuzluklar yaşatırlar. Yusuf kuyunun dibinde kaldığı sürece Firavunlar hüküm sürer. Hırsızlar ve kötüler meydanı boş bulup kol gezerler. Bundan dolayı, kuyudan çıkmak gerekir.

“Şimdi gece, güneş gizli. Kurdun devri, Yusuf kuyunun dibinde. Kıptilerin nöbeti, Firavun, padişah şimdi” (M. C.6, s 1871-1872).

Kuyu, aşağıdaki ifadelerde de çıkılması gereken bir mekân olarak görülür. Bu husus, kuyunun kötü olması kadar olgunlaştırıcı özelliği ile de özdeşleşir. Mevlâna, aşağıdaki beyitlerde kuyudan kurtuluşu bir müjde olarak sunar:

Sorun izimizi bulanlara, yüzümüzü görenlere, sorun da şükrederek söylesinler size; kuyudan kurtulduk biz. (D. C.3, s. 47).

Aşağıdaki ifadelerde Mevlâna, kuyudan çıkması gereken kişinin dünyadaki herhangi bir insan olduğunu içtenlikle ve tam açıklığıyla dile getirir. İnsanın kendi nefsi kuyusundan çıkmaması, Yusuf’un kuyuda sürekli kalması ile eşdeğer bir anlatımla sunulmuştur. Kişi Yusuf gibi, kurtuluş kovasına tutunduğu zaman kuyudan kurtulabilir. Ancak önce kendi karanlığından sıyrılmalı ve dışarı çıkmak için bir yol aramalıdır.

İnsan bu altı köşeli kuyudan çıkmadıkça kuyudaki Yusuf, nasıl olur da dışarı çıkar? Direksiz, dayaksız gök kubbenin üstüne biri gelir; cismi de kova gibi kuyunun içine bir çare bulur. Yusuf'lar onun kovasına el atmışlardır, kuyudan kurtulmuşlar, Mısır'a padişah olmuşlardır. Başka kovalar kuyudan ancak su çekmek içindir. Halbuki onun kovası, suya aldırış bile etmez, kuyudakini arar. Kovalar, gıda için suda dalgıçlık ederler. Onun kovasıysa hem gıdadır hem de balığın canına hayattır (M., C.6, s. 4570-4575)

Kuyu, içinden çıkılması gereken bir mekân olarak aşağıdaki ifadelerde de yer bulur. Ancak kuyudan çıkmak için bir ipe ihtiyaç duyulur. Bu ip, kimi zaman Allah'ın ipi, kimi zaman Şems, kimi zaman da olgunlaşmanın simgesidir

Ayağımı akrep sokmadı ya; ne diye Ay'dan geri kalacaktım? Sağlam bir ipim var; ne diye şu kuyudan çıkmayacaktım? (D. C. 5, s. 437)

Kişi, kuyuda kalmamalı, oradan çıkmalıdır. Çünkü olgunlaşan kişilik kendisini bekleyenlerin yanına gitmelidir. Böylece başkalarının mutluluğuna da yardımcı olunur.

Binlerce Yakub'un canı, bu güzellik yüzünden yanıp duruyor; a güzeller Yusuf'u, neden bu kuyudasın sen? Bilmiyorum ki? (D., C. 5, s. 442)

Güzelim yüzünden çakan şimşeklerden, Yakub'un, ne de mahrum; a güzeller Yusuf'u, ne diye kuyunun dibinde eğleşir-kalırsın? (D. C. 6, s. 86)

Dünyaya benzetilen kuyu, içinden çıkılması gereken bir mekândır. Bedendeki ruh gibi, kişi de dünyadan sıyrılıp yücelere ve gökyüzüne bir yol aramalı ve bulmalıdır. Dünya kimi zaman zindan olarak değerlendirilir. Burada kalındığı sürece yücelere gidilemez. Canın ve ruhun bedene esir olmaması ekseninde değerlendirmeler, dünyanın kişiyi kendine bağlaması çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu durumda, dünya ve nefis arasında bir benzeşimden de bahsedilebilir.

Şu dünya kuyusunda bir güzellik Yusuf'u gizli; o yüzden ipe sarılır gibi şu gökyüzüne sarıldım ben (D. C.7, s. 348)

Dünya kuyusunda; dünya hapishanesinde, bir kovaya ümit bağlamışız. Fakat Zuhâl yıldızında, yedinci kat gökte nice Yakub gibi âşıklarım (D. C. 7, s. 352)

Kuyu, bireyler için bir olgunluk ve erginlenme mekânıdır. Ancak bir süre sonra oradan çıkılması gerekir. Eğer yolculuk yapılmazsa o mekân da kişi için bir rutin haline gelir. Nasıl ki bir insan sürekli anne karnında kalamayıp ip/kordonla dış dünyaya açılıyorsa, bir birey de manevi olgunlaşma mekânından sıyrılmalı ve farklı dünyalara yolculuk etmeli. Bu husus, Mevlana'nın dizelerinde şöyle hayat bulur.

Musa'sın, fakat henüz çobanlık etmedesin; Yusuf'sun, fakat henüz kuyunun dibindedin (C.2., s. 464)

Aşağıdaki ifadelerde de görüleceği üzere, kuyu içine düşülen olumsuz durumun ve içinden çıkılması gereken mekânın ve anın bir simge değeridir.

A eşsiz güzel, saçlarını ver elime; bu kuyuya düşene ip uzatmak gerek. (D. C. 4, s. 324)

Onları, eşi-dengi olmayan uludan ip geliyor, kuyudan kurtuluyorsunuz diye bakışıyla muştuladı, ardından da ter ü taze etti onları (D. C.4, s. 348).

Gönül, kuyuya düştü; çıkarın, çaresiz bir halde bekletmeyin onu (D., C.5, s. 344)

Kuyudan, kuyu suyu içmeden hastalandık, Kevser kaynaklarını akıt (D., C.6, s. 111)

Aşağıdaki ifadelerde de kişinin kuyudan ve zindandan çıkması Yusuf sembolizmi ile sunulmuştur. Kişi bu mekânlardan çıkmadığı sürece yücelerdeki makama ulaşamaz. Ancak buradan çıkmak için önce buraya düşmek gerekir. Bununla birlikte, bu mekânların bir tür olgunlaştırıcı mekân olduğu düşünülmelidir. Fakat bir aşama ve uğrak noktalarıdır. Eğer buraların gamı ve acıları ile devam edilir ve bu mekânlardan çıkılmazsa anlamsız bir süreç içinde kalınabilir.

Yusuf gibi kuyudan, zindandan çıkın da Mısır aziziyle beraber olun (D., C.6, s. 290).

İp, kişiyi yücelere çıkararak bir benzetme unsuru olarak düşünülür. Kuyu olumsuz bir unsur olmamakla birlikte, orada kalmak zarar vericidir. Ancak dost ve sevgilinin ipine sarılınca göklere ve yücelere çıkılabilir:

Bu kuyuda sen Yusuf'sun sanki, dostun hayâli de ip; ip, seni en yüce göklere çeker, çıkarır. (D. C.3, s. 63)

Şemseddin Tebriz'den gelen bir devlet dolabıdır, el çırp, feyiz al ondan, ne diye şu kuyunun dibinde oturma kalmışsın? (D. C. 2, s. 468)

Sen de beden kuyusuna düşmüş Yusuf'lardansın, işte ip şuracıkta, sarıl da çık dışarıya, çık da yeryüzünde soluk soluğa, elemeler içinde kalma (D. c. 1, s. 343)

“Ezelden mahrum ve bir ahmağın oğlu değilsen o arada bir olup gelen şeye neden saplandın? Şu âlem, güneşin, ayın nuruyla dopdolu da o, başını kuyunun dibine eğmiş. “Aydınlık var diyorlar, bu söz doğruysa nerede, hani?”

deyip duruyor. A alçak, başını kuyudan kaldır da bak! Bütün dünya... doğu, batı, o nurla nurlanmış... fakat sen kuyudayken o nur, sana vurmaz ki! Kuyuyu bırak, köşklere, bağlara git; burada inat edip durma, inat meşumdur denmiş! Kendine gel, filân adam filân yıl ekin ektide mahsulünü çekirgeler yedi... Ben neye ekeyim, burası korkulu bir yer... neden elimdeki buğdayı yerlere saçayım deme. Ekin ekmeyi terk etmeyen, işten güçten kalmayan ekti de sen, kör gibi durup dururken ambarlar doldurdu. O delikanlı da ümitle, neşeyle bir kapıyı çalıp duruyordu; nihayet bir gün sevgilisini tenhaca buldu, vuslatına erdi. Bir gece bekçinin korkusundan kaçıp bir bağa girdi. Orada sevgilisini mum gibi buluverdi. O sebebi halk eden Tanrı'ya o anda hamd ederek dedi ki. "Yarabbi, sen bekçiye rahmet et!" Bilinmez, anlaşılmaz sebepler halk etmişsin. Beni cehennem kapısından cennete almışsın! Hiç kimseyi, hiçbir şeyi hor görmeyeyim diye şu işe bunu sebep ettin. Ayak kırıldı mı Tanrı kanat ihsan eder. Kuyunun dibinden bile bir kapı açar da. Sen ağaç üstünde ol, kuyu dibinde bulun, buna bakma... beni gör, bana bak ki yolun anahtarı benim, yolu ben açarım der!" (M. C.3, s. 4795-4810)

Kuyu, kimi zaman durgun suyun tadının bozulması metaforik sunumuyla kişinin içinde bulunulan mekândan ayrılması bağlamında görülebilir. Kişiden, bir tür hareket ile devinim ve kendisini çağıran mesaj ile birlikte olgunlaşmaya giden yola girmesi beklenmektedir. Aşağıdaki ifadelerde, kuyunun hareketsizlik ve kişiyi kokuşmuş bir kişiliğe bürüyen olumsuz bir unsur olduğu görülür. Kişi kendi arzu ve hedefleri içinde debelenip durmaktadır. Oysa *Kur'an-ı Kerim* kovasına yapışıp bu acı sudan kurtulması mümkündür. Görüleceği üzere, ip ve kova *Kur'an-ı Kerim* benzetmeliyi ile bir kurtuluş vesilesi olarak sunulmaktadır:

Suyu acı bir kuyuya benzeyen şu yerden, Kur'an kovasına yapış da çık; ey Yusuf, kuyuya sarkıtılan şu kova, sonucu, senin için sarkıtılmış (D. C1, s. 176).

Mevlâna, kimi kullanımlarda görüldüğü üzere, kuyunun acıya dönüşmüş suyundan hareketle oradan çıkılması gerektiği vurgusuna da rastlanır Önemli olan kuyudan çıkmaktır. Eğer oradan çıkılmazsa başarı sağlanmaz. Acı sudan kurtulan balığın nehirlerde yüzmesine benzetilen bu durum, kapalı ve dar mekânlardan çıkılması gerektiğini vurgulanmasıdır:

Zindandan, kuyudan çıktın mı, Mısır'a Yusuf kesilirsin, padişah olursun, başa geçersin Kuyudan, acı sudan kurtuldun mu, balık olursun. Kevser ırmağının yanında konaklarsın (D, C.5, s.97).

Kuyunun bedene benzetildiği aşağıdaki ifadelerde, kişinin olgunlaşmasının bir aşamasının nefis ve bedeninden sıyrılmak olduğu anlam örüntüsüyle verilir. Bu beden bir kuyu gibidir. Bedensel arzular dipsiz bir kuyuya benzer. Kişi bundan kurtulmalıdır. Kişiyi esas olgunluğa götürecek olan canının bedenden sıyrılmaması kuyu istişaresiyle verilmiştir. Yusuf, kişi için bir candır.

Can bedenden, Yusuf da kuyudan çıktığında esas kimliğine kavuşur imajı verilmiştir.

Tanrı çekişi senin, benim ahımdan bir ip ördü de can Yusuf'u beden kuyusundan çıktı, bir yuvaya sâhip oldu (D. C. 7, s. 179)

Kuyu, bir süreliğine olumsuz şartlara maruz kalmanın simgesel görüntüsüdür. Yusuf hikâyesi metaforuyla sunulan kuyudan bir ip vasıtasıyla çıkmak bir tür yeniden aydınlanmadır.

Bir zaman Yusuf gibi kuyunun dibinde oturduk; derken o yandan ip geldi, kuyudan çıktık-gitti (D. C.7, s. 31)

Kuyudan çıkış bir tür olgunlaşmanın/ erginlenmenin tamamlanma süreçlerinden biridir. Oradan kurtulmak bir tür dönüşümdür. Bu da Allah'ın ipi sayesinde. Bu ip, Allah'ın mesajı olduğu gibi, Allah'ın kullarından biri de olabilir. Sonuç itibarıyla o mekândan ayrılma gerçekleşmiş ve daha iyi bir mekâna doğru yolculuk başlar.

Hadi a güzeller Yusuf'u, Mısır'a gel; kuyunun dibinden, Allah ipiyle çıktın, kurtuldun sen (D. C. 6, s. 306)

Olumsuz şartlara maruz kalan kişinin durumu kuyuya düşmek gibidir. İster bilinçli ister bilinçsiz olsun, düşülen bu kuyu bir tür imtihan ve aşamadır. Ama sonunda kurtuluş gelecektir. Bu da bir tür olgunlaşmadan sonra gerçekleşir. Kuyuya düşeni çıkarma görevi de onu seven kişiye aittir. Çengel/çıkırcık ve dolap simgesi sunulan bu husus, bireyin ilahi veya beşerî olsun bir ip sayesinde kurtuluşunu imler.

“Sarhoşlukla binlerce kuyuya düştük; aşkı çengel gibi tutar, dışarıya çeker çıkarır bizi” (D. C.6, s.121)

Algısal düzlemde açık mekân olarak Kuyu

Kuyu çevresel ve topografik özelliğiyle kapalı bir mekândır. Yine onun derin ve dar bir yer olma özelliği taşıdığı bilinir. Karanlık olması, dip olma hususu da kapalı olduğunu belirten unsurlardır. Kuyunun balığın karnı, esaret mekânı/hapishane, tuzak amaçlı oluşu ve tuzağa çekilen mekân oluşu da dar ve kapalı bir mekân olduğunu belirtir. Gerçek anlamda dar ve kapalı bir mekân olan kuyunun, bireyin algısına göre ferah ve açık bir mekân olarak tasavvur edilmesi mümkündür.

Aşağıdaki ifadelerde, her ne kadar kapalı bir mekân gibi görünse de algısal olarak kuyu için ferah ve açık bir mekân vurgusu göze çarpmaktadır. İfadelerde, dostlarla zindanda ve kafeste olmak, bağ ve bahçeden iyidir

şeklinde açıklamalar görülür. Hatta içsel dönüşüm aşamasındaki kişi, tamamen kapalı ve yer altında bir mekân olan kuyu dibini yurt edinmiştir. Eğer kuyuda kendini iyi hissediyorsa, orada dostlarla ve mutlu olunacağı düşünülen kişiler ile ise bu durum, çevresel olarak açık mekânlarda bulunmaktan daha iyidir:

“Dostlarla olunca kafes, bağdan da iyidir, bahçeden de. Yusuf’ların hatırı için kuyu dibinde konakladım, orayı yurd edindim” (D. C. 1, s. 98)

“Zindanım, dibinde Yûsuf’un bulunduğu kuyudur; ne mutludur o gün ki canım o zindana atılır, o zindanda hapsedilirim ben”. (D. C.5, s. 445)

Kuyu, Mevlana’nın ifadelerinde kendisinin düştüğü çıkmaz olarak da nitelendirilir. Kişinin kendi dehlizlerinde kaybolması, kuyu meteoruyla sunulur. Bununla birlikte, onu kuyudan çıkararak güneş istiaresiyle verilmiştir. Bu durumda da kuyunun, çevresel olarak kapalı bir mekân iken algısal düzlemde açık bir mekâna dönüştüğü görülür:

“Kuyunun içi, can nuruyla aydınlandı; nurdan körün gözündeki illet bile geçti, gözleri açıldı”. (D., C 3, s. 198)

Aşağıdaki ifadelerde, kuyunun göklerin en yüce yeri haline gelebilme özelliğinden bahsedilir. Ancak bir anma, hatırlama, tanıma işleminden sonra olacak bu durum, kişinin içinde bulunduğu mekânın olumsuzluklarına aldanmayıp doğru olanı bilmesinin ona önemli kapılar açacağını müjdesini verir. Bu durumda kuyu hem müjde hem de huzurun simgesel boyutta sembolü olur.

“Kuyunun dibinde adını insan kuyu dibini göklerin en yüce yeri haline getirir” (D., C. 4, s. 177).

Kuyu, aşağıdaki dizelerde ferah ve mutluluk mekânı olarak dile getirilir. Mevlâna, bu dizeler bağlamında kuyu ve zindandan kurtulmak istememektedir. Bunun nedeni, sevdiği unsur ile birlikte oluşudur. Belki de dostlarının olduğu bir yer olmasından dolayıdır. Gönlü güzele ve iyiye bağlanmıştır. Burasının zindan ya da kuyu olmasının önemi yoktur. Esasında bu mekânlar kötüdür ve kurtulması gereken alanlardır. Ancak orası mutluluğu yakalamak, kişinin kendi olgunlaşması ve iç huzurunu bulduğu mekân olması hasebiyle ferah ve geniş bir mekân hüviyetine bürünür.

“Gönlüm, çene topağının çukuruna hapsedilmiş; bu kuyudan, bu zindandan kurtulmak mı dilerim ben? Bu kuyunun dibi, gök kadar geniş; alanının da göz alamıyor” (D., C. 5, s. 9).

“Dost, kuyu dibindeyse kuyu dibi hoştur, yücelerdeyse yüceler hoş”. (D., C. 5, s. 23)

Karanlık bir mekân olan kuyu, Yusuf sayesinde aydınlanır. O zor ve zahmetli mekân/beden cennete dönüşür. Yusuf-Şems benzeşiminin görüldüğü ifadelerde, kuyunun aydınlıklar mekânına dönüşmesinden bahsedilir:

“Yusuf’un yüzünden kuyunun dibi aydınlandı. İrem bağı gibi kutlu bir hale geldi” (D. C.5, s. 67).

Kuyu olumsuz ve sıkıntılı görünse de korkulmaması gereken bir mekândır. Çünkü orası sevgilin mekânıdır. Dost ve sevgili, muhabbet ve güzellik orada varsa, o kuyu gönüllerin zindanı olsa bile güzel bir mekândır. Ayrıca kurtarıcı mahiyetteki ipin varlığı, başlı başına korkuya yer olmadığını imler:

“Çene topağındaki kuyuya bak; fakat korkma a gönül, o İpi gören her gönlün zindanı, böylesine bir kuyudur işte” (D. C. 5, s 422).

Cennete dönüş Kuyu

Kuyunun cennet benzeri güzel bir yere dönüşmesinin sebebi kuyudaki unsurdur. Çevresel olarak tam kapalı olan bir yerin, aydınlıkların simge değeri olan cennete dönüşmesi, kuyudaki su imgelemi çerçevesinde düşünülür. Artık suyun, neye simge değer olduğu bireyin algısına ve tecrübesine göre değişir. Mevlâna'nın ifadelerinin genel görünümü, bu suyun kişi bağlamında Yusuf Peygamber Şems ile benzeştiği görülür. Yine Allah ve hakikatin de yaşamın devamlılığını sağlayan öğelerin suyla açıklanması mümkündür. Aşağıdaki dizelerde bakıldığında, Allah'ın inayeti kuyuda kişiye yardımcı ve dost olursa orası bir tür cennete dönüşür, hatta arştan ve yücelerden daha kıymetli olur. Bu mekândaki kişilerin Yusuf Peygamber ya da Şems olması mümkündür.

“Padişahımız, nereye yaygısını yayar, oturursa orası, iğne deliği kadar dar bile olsa bize sahra gelir. Ay gibi Yusuf neredeyse orası, kuyunun dibi bile olsa cennettir dedi”. (M. C.3, s. 3810-3811)

“Kuyunun dibinde öyle neşeliler ki oradan çıkıp taca, tahta nail olacağız diye korkuyorlar. Sevgiliyle beraber oturduğum yer, yerin altı da olsa yine arştan yücedir”. (M. C.3, s. 4510-4511)

Kuyu, bir engel ve hedefe giden yolda olumsuz bir unsur olarak telakki edilebilir. Ancak içinde su ve yaşam, gelişme ve olgunlaşma, hayatta kalma ve kendine gelme varsa, bu kuyu olumsuzluktan kurtulmuştur. İçinde can ve hayat vardır. Mevlâna yoluna çıkan engellerin kuyu gibi dar mekândan ibaret olmasına aldanmaz. Orası her ne kadar küçük, dar ve kapalı olsa da can ve hayat veren unsuru barındırdığı sürece ferah ve geniş bir mekâna dönüşür.

Engel, kuyudan uzaklaş dedi, bir masaldır söyledi amma bundan böyle, senin gibi bir güzel varken kuyudan ayrılmam ben. (D. C., s 363)

Mevlâna kendi gönlünü, kuyuya düşen hatta atılan birisi olarak düşünür. Bir tür acemilik ve kendini bulamamış kişinin imlendiği aşağıdaki ve benzeri ifadelerde, Şems'in kuyuya güneş gibi doğması, kuyunun bir diğer ifadeyle Mevlana'nın gönlünün aydınlanması benzeşimiyle sunulmuştur. Kuyuda kendini ve kendisini olgunlaştırma yoluna götüren unsuru bulan kişi, artık ovaya doğru ilerler. Kuyuda bulunduğu süre zarfında kuyunun, kapalı ve sıkıntılı bir mekândan cennet gibi bir yere dönüştüğü Mevlana'nın dilinde şöyle hayat bulur.

Kemendin, gönlümü çekeli Yusuf'um kuyudan çıktı, ovaya koştı. Yusuf gibi beni kuyuya atan yok mu. Gene feryadıma o yetişti benim. Lütuf ipini şu kuyuya salınca gönül bahçesinde güller, nesrinler bitti. Kayser'in bile, köşkünden o kuyuya gönlü aktı; çünkü kuyu, cennete döndü, güzelim bir köşk kesildi. A kuyu dedim, ne oldu o karanlığım? Dedi ki: Güneş, bana baktı. Ne donmuşsa şimdi; aşk koru bu, kırağı bırakır mı hiç? (D. C.5, s. 41)

Kaçış kendini dinleme, dert ortağı, kurtulmuş mekânı ve sığınulacak mekân olarak Kuyu

Kuyunun olgunlaştırıcı mekân özelliği, kişiye bir tür kurtuluş mekânı olarak görünmesidir. Kuyu, çevresel olarak her ne kadar kapalı bir mekân gibi görünse ferah ve açık bir mekân hüviyetine bürünebilir. Önemli olan, bir mekânın açıklığı ve güzelliğinin algısal düzlemde oluşudur. Aşağıdaki ifadelerde, dostlarla zindanda ve kafeste olmak, bağ ve bahçeden iyidir şeklinde açıklamalar görülür. Hatta tamamen kapalı ve yer altında bir mekân olan kuyu dibi bile yurt edinilebilir. Eğer kuyuda iyi hissediliyorsa orada dostla ve mutlu olacağı düşünülen kişilerle birlikte olunursa bu durum, çevresel olarak açık mekânlarda bulunmaktan daha iyidir. Dosttan kasıt, ikinci kişiler olabildiği gibi, kişinin kendi iç sesi de olabilir.

“Dostlarla olunca kafes, bağdan da iyidir, bahçeden de. Yusuf'ların hatırı için kuyu dibinde konakladım, orayı yurd edindim” (D. C. 1, s. 98)

“Zindanım, dibinde Yûsufun bulunduğu kuyudur; ne mutludur o gün ki canım o zindana atılır, o zindanda hapsedilirim ben”. (D. C.5, s. 445)

Aşağıdaki ifadelerde Babil kuyusu ve büyücü istiaresi, sevgiliyle birlikte vakit geçirmenin fazileti bağlamında sunulmuştur. İlahi huzurun, sevgili istiaresiyle sunulduğu bu dizelerde, kişinin sevdiği olmadan hiçbir yerde mutlu olamadığının altı çizilir. Babil kuyusu, açık ve ferah mekân olarak düşünülmüştür:

“Bâbil kuyusuna varıncaya dek hiçbir yerde konaklamaz; can, büyücü olmadıkça hiçbir yerde dinlenip esenleşemez” (D. C.2, s. 71).

Kuyu, kavram alanı olarak iletişimde olduğu kişiler bağlamında Hz. Ali ile de anılır. Ağırliğından dolayı tutamadığı sırları kuyuya söylemek ile kavram alanına dâhil olan Hz. Ali, Mevlana'nın aşağıdaki dizelerinde, kişinin dert ve acılarını paylaştığı bir huzur ve ifade mekânı, kendine ait bir süreci kapsadığı için kendilik mekânı olarak tarif edilebilir.

Kişi duygu ve düşüncelerini dinler, bir anlamda kendisini sorguya çeker. İçindeki kuyuya emanet eder. Bununla birlikte, kuyu ve su başında biten sazlıktaki ney, kişinin dertini ve ahını görünür hale getirir. Güzel bir istiare ve tahlil ile sunulan bu benzeşimde Mevlâna, kuyu ve dert arasında bir ilişki kurmaya çalışır. Bu durumda kişinin kendi olma yolunda bu türden mekânların ona yardımcı olabildiği düşünülebilir:

“Ah, dertine bir mahrem de bulamıyorum da Ali gibi kuyuya ah ediyorum. Kuyu, bu ahtan coşar da kamış biter ağzında; ney feryada gelir de sırlarımı yayar-döker” (D. C. 4, s. 264)

Kuyu, kişinin dert ortağı olarak temsili bir özellikte sunulur. Hz. Ali kavram alanıyla olan benzeşimi ekseninde, kişiler içlerinde yaşadıklarını ve hakikat bağlamında deneyimlediklerini kuyuya haykırmalıdır. Bu özelliğiyle kuyu, bir kaçış ve kurtuluş mekânı olur. Kişinin kendisiyle yüzleştiği ve onun sayesinde dertlerini paylaştığı bir mekâna dönüşür.

“Kendine gel şimdi danışma zamanı değil; yola düş... Ali gibi kuyuya ah et” (M. C.4, s. 2233)

Kuyu, bir yok oluş ve kaybolma olmayıp, dönüşün simgesidir. Orası bir tür “bulma” ve “yeniden doğuş” mekânıdır. Orası başkalarının gözünde helâk ve yok oluş, kaybetme ve zarar görme ya da helâk etme, zarar verme, kaybolmasını sağlama mekânı değildir. Aksine orası bir yeniden doğuşun ve dönüşün mekânıdır. Birisini kuyu metaforuyla benzeşimle olarak, olumsuz şartlara maruz bırakmak, görünen ve geçici bir hisle ilk etapta bir kazanç gibi görünse de o kişinin daha da güçlenerek çıkmasına bir kapı aralanmış olur. Bu da kuyu gibi olumsuz mekânların ve şartların kişiyi daha ileriye taşıyan oluşturucu mekânlar hüviyetine büründüğünün yansımasıdır.

Nice canlar, Yusuf gibi helâk olma kuyusuna düşmüştü; kaybolmuş sandılar ama yurda çıkageldi onlar. (D. C.7, s. 10)

Mevlâna'nın divanında geçen ifadelerde, olgunlaşmak için kuyuya girmek, ancak sevgilinin büyüü sonucu olabilir. Orası bir tür içinde bulunulması gereken bir mekân hüviyetine bürünür. Mevlâna, kendi özelinde tüm bireylerin, bu kuyuda bir tür düşünce dünyasına dalma fırsatı bulduğunu ifade eder. Sevgilinin veya hedefinin bir parçası olarak göze girmeye bir tür kuyuya

girme arasında benzerlik ilişkisi kurar. Göz, bir tür kuyudur. Göz sihri ile o kuyuya girmek ister Mevlâna, böylece onunla vakit geçirip ondan feyiz alabilir.

Sevgili, Babil kuyusu, gözlerinin yüzünden büyülerle dopdolu. Bir helâl sihir yap da beni Babil kuyusuna sal. (D. C.1, s. 320)

Mevlâna'nın duygu ve düşünce dünyasında kuyu, sığınılacak bir mekân olarak da yerini bulur. Bu husus, kişinin asıl hedefi için kimi zaman kendini dinleyeceği bir mekân arayışı olarak da nitelendirilebilir. Hz. Peygamber'in mağaraya kaçışı, oraya sığınması veya kendini orada dinlemesi bir tür olgunlaşma mekânı görevine işaretler. Görüldüğü üzere o, çevresel olarak açık bir mekândan kapalı ve dar bir mekâna gitmektedir. Ancak bu kaçış yeniden doğuşun simgesidir. Kişi olduğu mekândan ayrılmak ve hicret etmekle işe başlar. Ardından kapalı ve dar görünse de kendiyle muhatap olduğu bir mekâna sığınır. O mekân onun kendini bulması ve olgunlaşması için bir tür oluşturuculuk görevi görür. Hz. Peygamber'in mağara, Yusuf'un kuyu ile olan iletişimi aynı simgesel açılımı barındırır. Bu durumda kuyu bir tür olgunlaşma ve kendini bulma mekânına dönüşür.

Yusuf, bir kuyuya sığınmadı mı? Muhammed, bir mağaraya kaçmadı mı? (D. C. 5, s. 193)

Kemendin, gönülümü çekeli Yûsufum kuyudan çıktı, ovaya koştu. Yûsuf gibi beni kuyuya atan yok mu. Gene feryadıma o yetişti benim. Lütf İpini şu kuyuya salınca gönül bahçesinde güller, nesrinler bitti. Kayser'in bile, köşkünden o kuyuya gönülü aktı; çünkü kuyu, cennete döndü, güzelim bir köşk kesildi. A kuyu dedim, ne oldu o karanlığım? Dedi kî: Güneş, bana baktı. Ne donmuşsa ısmı şimdi; aşk koru bu, kırağı bırakır mı hiç? (D. C.5, s. 41)

Tekâmül ve olgunlaşmanın aşaması ve uğrak mekânı olarak Kuyu

Kuyuya düşmek, yücelere ulaşan bir yolculuğun aşamalarından biridir. Hak, hakikat, sevgili, Allah ya da erdem bağlamında olsun, kuyuya ve karanlığa düşenlerin tümü bir şekilde kazanım elde etmişlerdir. Gökteki ay kuyuya düşebilir. Ancak o yeniden göğe çıkabilir. Nice krallar, Keyhüsrevler, padişahlar kuyuya ve karanlıklara girmiş, ardından da sultan olmuşlardır. Yusuf da aynı şekilde kuyuya girmiş, ardından Mısır'a sultan olmuştur. Aşağıdaki dizelerde, karanlığa saplanmak ve yücelmek arasında aşamalı bir iletişimin olduğu görülür. Yücelme yolculuğundaki kişi önce karanlıklara maruz kalabilir, zorluklarla boğuşabilir. Ama sonunda olgunlaşma aşamasını kuyuda, zindanda tamamlayıp en yüksek rütbelere ulaşır. Bu zindan beden ve dünya olabileceği gibi, gerçek anlamda zorluk ve sıkıntılar da olabilir. Tüm bu unsurların kuyu imgesiyle görünür hale gelir:

Hepsi de ay, balık değil, hepsi Keyhüsrev, hepsi de padişah; hepsi de kuyuya düşmüş Yusuf, hem de senin yüzünden kapkaranlık bir kuyuya düşmüşler (D. C.7, s. 450).

Kuyu, olgunlaşma yolunun yolcusunun bir uğrak alanıdır, onun için aşamadır. Zor ve zahmetli mekânların uğrak olması, kişinin kâmil bir kişiliğe ulaşması için bir süreç olarak değerlendirilir. Erginlenme yolunun yolcusu, kahır ve acı zehrini şekere saymalı. Bu onun için önemli bir süreç olduğu için, zindana da düşebilir, kuyuya da atılabilir. Mevlana'nın aşağıdaki ifadeleri, bireyin tekâmülü için, kuyunun bir olgunlaşma mekânı olduğunu imleyen önemli ipuçları barındırır.

Yusuf'un sen, kuyuya atılmaktan, zindana düşmekten kurtulmana çare yok; kahır zehrini şeker say. (D., C.4, s. 146)

Kuyu, olgunlaşma mekânı olarak, bir tür sabır ve direnmenin karşılığı olarak ustalaşmanın ve eğitimi tamamlamış olmanın bir simgesi olarak sunulur.

“Riyazette tenin ölümü diriliktir. Bu beden eziyet çekmesi ruha ebedilik verir. O habis herif de horoz ne diyecek diye kulak vermiş dinliyordu. O adamın, horozdan ölüm haberini duyunca Musa'ya koşması Bunları duyunca ateşlenip koşu koşu Musa Kelimullah'ın kapısına dayandı. Korkudan kapısının toprağına yüz sürmekte, Ey Kelim, feryadıma yetiş demekteydi. Musa, “Yürü, yüzünü yerlere döse de kurtul. Mademki usta oldun, kuyudan sıçra, çık!” (M. C.3, s. 3365-3370)

“O rüyaya adamakıllı inandı, kuyuda da ondan başka bir şey ummuyordu, zindanda da. Ona dayanmakta, onu beklemekteydi. Ondan başka ne kulluktan derdi vardı, ne az çok kınanmaktan! Rüyası, mum gibi gözünün önünde yanmakta, onu aydınlatıp durmaktaydı; rüyasına güveniyordu. Yusuf'u kuyuya attıkları zaman Tanrı'dan kulağına şu ses gelmişti: Ey yiğit, sen bir gün padişah olacaksın. O vakit seni kıyanların sözlerini, yüzlerine vurursun. Bunu seslenen görünmüyordu ama gönül, söyleyenin eserini tanıyordu. O sestene cana bir kuvvet, bir rahat, bir huzur geliyordu. İbrahim'e ateş nasıl bir gül bahçesi olmuşsa o ses yüzünden kuyu da Yusuf'a gül bahçesi kesilmişti. Gayri ne cefa geldiyse o kuvvetle tahammül etti. neşeyle çekti.” (M. C.3, s. 2335-2345)

Kişinin olgunlaşmasının bir aşamasının kuyuya düşmek olması kadar, o kuyudan çıkmanın da bir olgunlaşma süreci olduğu aşağıdaki dizelerde vurgulanır. Halat ve ip, saç istiaresiyle sunulur:

Onun sevdiği Ay şu kuyuya düştüyse gam yeme; ipe benzeyen saçlarını eline alır, ip gibi kullanır (elleriyle saçlarını açar, yüzünü gene gösterir), (D. c.2, s. 53)

Mevlâna, kuyu imgesini, şartları kötü olmakla birlikte, bir olgunlaştırıcı mekân olarak tasvir etmektedir. Kişi bu kuyuya bir hata veyahut düşmanlık sonucu düşmüş olabilir. Farklı benzetmelerin yanında, kuyunun içinden çıkılması gereken yer olduğu vurgusu Mevlana'da sıklıkla görülür. İnsanı, nefsin ve bedensel arzularını kuyu olarak değerlendirdikten sonra, hayat ışığı, hedefleri, ilahi beklentileri bir kova gibi ve halat gibi tasvir etmektedir. Aşağıdaki ifadelerde, kendisinin beden kuyusuna düştüğünü, Şems'in bir kova gibi kuyuya geldiğini ifade eder. Ayrıca, Yusuf Peygamberin kovaya tutunması metaforuyla, kendisinin Şems'e sarılması ve onunla kurtuluş yoluna girebileceğini belirtir. Bu ifadelerde bireyin, ilahi mesajlara tutunması gerektiği temsili teşbih/benzetme ile verilir.

Güneş uykuya yattı, vakit geçti, akşam oldu, güneş kuyuya girdi; âşıkların can güneşi de Tanrı halvetine daldı. Denize battı mı deniz, onu başının üstünde taşır, hani kuyuya düşüp de sonra devlete erişen Yusuf yok mu, tıpkı onun gibi. Beden kuyusunda gaflete dalma, gökyüzü kovasına yapış; Yusuf o kovayı tuttu da kuyudan kurtuldu, mevkie erdi, devlete erişti. (D. C.1, s. 65-66)

Kuyuya düşen kişinin kendi işini sonunun nereye varacağını bilmesi, kuyunun bir tür olgunlaştırıcı mekân olduğunu vurgular. Kişinin böyle bir mekâna düşmesi, onun geleceğine dair en az iki seçeneğe kapı aralar. Ya oradan aydınlıklara çıkacaktır ya da tamamıyla orada kalacaktır. Kişinin yükselmeden önce bir tür düşüşü fark edip anlaması, olumsuzluklarla tanışması bir tür olgunlaşma yolunun yolcusu olmaktır.

“Yusuf gibi hani. O da işinin sonunun nereye varacağını kuyu dibinde görmüştü” (M., C.5, s. 4058).

Mevlâna, kuyuyu bir tür tuzağa düşme gibi de düşünür. Ancak bu tuzak her ne kadar kuyu kadar derin ve olumsuz şartları barındırıyorsa da ilahi gücün imtihanı olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte, olumsuz şartların algısal düzlemde iyiye dönüştüğü de söz konusu olabilmektedir. Kişinin imtihan ve olgunlaşma yolunda bir tuzağa ve kuyuya düşmüş olması, gerçekle yüzleşmesi ve işin sonunda o mekânın da cennet gibi bir mekâna dönüşmesi mümkündür. Kötü şartlara maruz kalmak kimi zaman iyi ve olumlu bir gelecek ve talih ile sonuçlanabilir. Kuyu da bu bağlamda kullanılan imgesel bir açılımdır:

A benim tutulmuş kuşum, tutulduğun tuzağa bakma, o tuzağı kurana bak da gerçeğe bakmayı öğren. Tuzak, kuyu dibi kadar derin olsa Tanrı onu cennete döndürür; dikenlik, çöplük olsa Tanrı orasını bana, gül bahçesi haline getirir.

Yusuf kuyuya düştüğü zaman kendisine, senin işini ben düzene sokacağım ey benim yorgunum, ey benim hastam diye haber geldi (D. C.2, s. 101).

Aşağıdaki dizelerde de Mevlâna, kuyunun dış görünüş itibariyle olumsuz bir durum arz ettiğini açıkça söyler. Bir mevkiye ulaşmak, ululuk ve yücelmek, önce kuyu dibine doğru bir seyahatle başlar şeklinde arketipsel olarak Yusuf'un kuyuya düşüşünü imgelem olarak belirler. Bu durumda kuyu, bireyin yücelmesinin, kendini buluşunun ve erginlenmenin bir aşaması ve mekânı olarak düşünülür.

Bu yolu acayip, ters bir yol bil. Bil ki mevkiyle ululuk, kuyu dibindedir bu yolda. Dalgalanan kan denizine vardın mı kerem sofrasını kan içinde ara (D. C1, s. 100)

“Yusuf, kuyunun dibinde yedi kat göğü görür, seyreder; Yunus, balığın karnındayken Ülker yıldızının da üstündedir”. (D. C. 2, s. 151)

Şarabı korukta gör, varı yokta gör, Ey Yusuf, padişahlar padişahlığını, saltanatı kuyuda seyret. (D., C. 2, s. 32)

Kuyu, aydınlık bir dünyanın müjdecisidir. Kişinin daha aydın ve ferah bir yaşam yolculuğu, karanlık kuyuda başlar. Bir kişinin kuyuda oluşu onun yücelmesinin bir aşaması olabilir. Kuyuya düşme ya da düşürülme bir tür imtihan olabilir. Böylece kişinin karanlıklar içinde olgunlaşmasının yolu açılır. Sonuç itibariyle, kuyuya düşüş, bir yükselişin adımlarından biridir.

Kimin başını yardıysan gökyüzüne baş çekti, yüceldi; kimi kuyuya attıysan apaydın bir dünya elde etti o (C.7, s. 113)

Kuyu, sabır kavramı ile sunulduğunda bir tür olgunlaştırıcı mekân özelliğine bürünür. Orucun kuyuya benzetildiği ifadelerde, kişinin oruca sabretmesi ile Mısır'a sahip oluşu arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu durumda, Yusuf'un Mısır'a sultan olmasının en büyük sebebi, düştüğü kuyuda sabırlı olmasıyla özdeşleştirilir. Böylece her ne kadar zor ve sıkıntılı bir süreç olsa da kuyu ve türevleri mekânların kişiyi yücelere taşıyıcılık özellik barındıran bir olgunlaştırıcı mekân oldukları görülür.

“Oruç kuyusunda sabreden kişi, Yusuf gibi aşk Mısırına sahip olur” (D. C. 6, s. 285)

Kuyu, kimi kullanımlarda zor ve sıkıntı, içinden çıkılmaz unsur olarak değerlendirilmiştir. Aşağıdaki ifadelerde kuyu, yok oluş gibi görünse de orada kişiye can bağışlanması hususu dile getirilmiştir. Bu kuyu, anne karnı gibi, karanlıklar içinde olan bir kişinin can bulması ile eşdeğerdir. Yine bu kişi kuyudan bir ip vesilesiyle dışarı çıktığında olgun bir birey olarak tasvir edilir.

Kuyuya düştüğün zaman kim yeni bir can bağışladı san, söyle; gitme, onun yanma gel, inkâr etme, an onun lütuflarını (D. C.3, s. 14)

Aşağıdaki ifadelerde, kuyunun göklerin en yüze yeri haline gelebilme özelliğinden bahsedilir. Ancak bir anma, hatırlama, tanıma işleminden sonra olacak bu durum, kişinin içinde bulunduğu mekânın olumsuzluklarına aldanmayıp doğru olanı bilmesinin ona önemli kapılar açacağını müjdesini verir. Bu durumda kuyu hem müjde hem de huzurun simgesel boyutta sembolü olur.

Kuyunun dibinde adını ansan kuyu dibini göklerin en yüce yeri haline getirir (D., C. 4, s. 177).

Karanlık bir mekân olan kuyu, Yusuf sayesinde aydınlanır. O zor ve zahmetli mekân/beden cennete dönüşür. Yusuf-Şems benzeşiminin görüldüğü ifadelerde, kuyunun aydınlıklar mekânına dönüşmesinden bahsedilir:

Yusuf'un yüzünden kuyunun dibi aydınlandı. İrem bağı gibi kutlu bir hale geldi (D. C.5, s. 67).

Kuyu olumsuz ve sıkıntılı görünse de korkulmaması gereken bir mekândır. Çünkü orası, sevgilin mekânıdır. Dost ve sevgili, muhabbet ve güzellik orada varsa, o kuyu gönüllerin zindanı olsa bile güzel bir mekândır. Ayrıca kurtarıcı mahiyetteki ipin varlığı ise korkuya yer olmadığını imler:

Çene topağındaki kuyuya bak; fakat korkma a gönül, o İpi gören her gönülün zindanı, böylesine bir kuyudur işte (D. C. 5, s 422).

Divandaki aşağıdaki dizeler, Mevlana'nın kuyu sembolizmi ile ilgili bazı görüşlerindedir. Burada kuyudan çıkanın Şems olarak düşünülmesi mümkündür. Burada esas vurgulanan, kişinin kuyudan yararlanması için ona doğru gidişidir. Kişi kuyuya bir amaç için giderse orada onu bekleyen güzelliklerle karşılaşabilir. Nihayetinde şiirde buna atıf vardır.

Suyla dolu kuyuya bir saka gibi vardım; derken kuyunun dibinden yüceler yücesi bir Yusuf çıkıverdi. Hemencecik gömleğinin eteğine el attım, yapıştım; gömleğindeki koku gözlerimi açtı, her şeyi görür oldum. Şaşkınlığımdan kuyuya bir baktım; bir de ne göreyim? Ahım yüzünden kuyu, bir ova olmuş gitmiş. Can Kelimi, onunla konuşma vadesiyle nereye varsa, hatta vardığı yer mezar bile olsa orası, Turasına kesilir. Engel, kuyudan uzaklaş dedi, bir masaldır söyledi amma bundan böyle, senin gibi bir güzel varken kuyudan ayrılmam ben. (D. C.3, s. 363)

Kuyu, çaba ve başarının bir imgesi olarak da belirir. Bu husus, kuyunun oluşumu ve ondan yararlanma bağlamında değerlendirilmiştir. Kişi çaba sarf

ederse kuyudan tertemiz suya ulaşabilir. Bu açıdan bakıldığında kuyunun güzel ve olumlu bir mekân olduğundan bahsedilebilir.

“O delikanlı, tam yedi yıl sevgilisini aradı, durdu; vuslat hayaliyle hayale döndü! Tanrı'nın gölgesi kulun başı üstündedir. Arayan, nihayet aradığını bulur. Peygamber dedi ki: Bir kapıyı çalar durursan nihayet o kapıdan bir baş çıkar, görünür. Bir adamın oturduğu yerin civarında oturursan sonunda elbette o adamın yüzünü görürsün. Bir kuyudan her gün toprak çeker, çıkarırsan onunla tertemiz suya erişirsin elbet.” (M. C.3, 4780-4785)

Mevlâna, kendisini bir tür kova gibi düşünmüş, kovaya olan yolculuğu orada Yusuf unsurunun varlığını düşünerek başlatmıştır. Kuyu imgesinde, Yusuf sembolizmi ile verilen husus, güzellik ve kurtuluştur. Olgunluk ve iyiliktir. O kuyuya girilecek ve başarıya giden azık çıkarılacaktır. Nasıl ki kişi kuyudaki suyu hayatın devamlılığı için dışarı çıkarmalı ise, kendi olgunluğu için, bedenindeki güzellikleri de dışarı çıkarmalıdır.

Kova gibi kuyulara yolculuk etmedeyiz; o güzel huylu Yusuf'u istiyoruz biz. (D. C. 5, s.299)

Sonuç:

Mevlâna'nın mesnevisinde ve divanında hakikat arayışındaki bireyin, kendini arama ve bulma (kendini bilme) serüvenini görmek mümkündür. Her ne kadar farklı hikâyeler ve şiir örnekleri bulunsa da bunların her birinin, kişinin yaşamlarının farklı süreç ve gelişimlerini yansıttığı görülür. Mevlâna, bireyin olgunlaşma süreçlerini anlatabilmek için metaforik anlatıma başvurmuş; birçok nesneyi, olayı, olguyu hatta kişileri, birer metafor olarak kullanmıştır. Kuyu da bu metaforlardan biridir.

Kuyu, Mevlana'da bireyin içsel dönüşümünün simgesel bir görüntüsü olarak işlenir. Kurulan imgelemde kuyu, bireyin olgunlaşmasının bir mekânıdır. Bu imgelemde sadece kuyu değil, kuyu ile anılan su, ip/halat, kova, dolap/çıkırcık/çark gibi nesnelere de işlev sahibidir. Kuyu kavram alanına giren Yusuf Peygamber, Şems, ilahi hakikatler, Harut ve Marut da aynı şekilde imgelemde bulunan öğelerdendir.

Mevlâna'nın ifadelerinde görüleceği üzere, birey/insan, kuyuya düşen bir unsur/kışı olabileceği gibi, kuyudaki suyun ta kendisi de olabilir. Kuyuya düşen kişiyi dışarı çıkaracak olan ip, kova ve halat bir tür sebep ve bağlantıdır. Kimi anlatımlarda kişinin kova olması da muhtemeldir.

Kuyu imgesinin görüntü seviyelerine bakıldığında, insan bedeninin, dünyanın, âlemin ve düşüncelerin kuyuya benzetildiği görülür. Yine ayrılık

kuyusu, heva şehvet, nefis kuyusu olarak tarif edilen imgelemlere rastlanır. Kuyu, olumlu bir mekân olarak kimi zaman cennet özelliği ile sunulur.

Kuyu, aydınlanma mekânıdır. Ancak bunun için güneşin kuyuya doğması lazımdır. Konu Mevlâna olunca bu güneş, Şems'in kendisi olur. Ancak tüm insanlık için, yol arkadaşı ve rehber olarak nitelendirmek mümkündür. Kuyu, içinde su olmakla bir tür hayat ve can olarak düşünülür. Böylece kova, ip, çırık/dolap nesnelereyle iletişimde bulunur. Kuyu, kişinin karanlık yönünü imler. Karanlıklar gölge ile simgesel boyutta sunulur. Zulüm ve karanlık da kuyu sembolizmi ile verilir. Bu perspektifte, kuyunun balığın karnı gibi düşünülmesi de mümkün olmuştur. Kuyu, nasıl ki insan nefisine simge değer olmuşsa bir zindana da benzetilebilir. Kişinin kendi zindanında bulunuşu da kuyu imgesiyle sunulmuştur.

Balinanın karnı arketipi ile betimlenen kişinin erginlenme süreci, Mevlana'nın anlatılarında kuyu imgesi ile sunulur. Kişi bu süreçte zorluklar ve engellerle karşılaşır. Karanlıklar ve acı su ile imtihan edilir. Ama nihayetinde içinde bulunduğu kuyunun kendisini olgunlaştırıcılık özelliğini kavrar. Ruhsal anlamda kendini anlayıp içsel yolculuğunu tamamlayınca da kendisine ödül olarak sunulan ip ile yukarıya, yücelere ve aydınlıklara çıkar.

KAYNAKÇA

İçli, Ahmet (2023), Klâsik Türk Şiirinde Ehlibeyt Kavram (Sözlüksel) Alanı ve Ehlibeyt İmgesinin Görüntü Seviyeleri, Klâsik Türk Edebiyatında Ehl-i Beyt (içinde), Ed. Necmiye Özbek Arslan, Fazile Eren Kaya, Paradigma Akademi

Korkmaz, Ramazan (2017): "Romanda Mekânın Poetiği" Romanda Mekân, Romanda Mekân Poetiği ve Çözümler (içinde), s, 9-26 Ed. Ramazan Korkmaz, Veysel Şahin, Ankara: Akçağ Yayınları.

Mevlâna Celaleddin Rumî, Mesnevi-i Şerif, C.1-6 (Çev. Veled Çelebi İzbudak)

Mevlâna Celaleddin Rumî Divan-ı Kebir, C.1, (Çev. Abdalbaki Gölpinarlı),
Remzi Kitabevi, İstanbul, 1957. Mevlâna Celaleddin Rumî, Divan-ı Kebir, C.2-
7, (Haz. Abdalbaki Gölpinarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara